

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, завідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, завідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, завідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviap.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 12 2024

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського3

Аналітика

Політичні акценти

Потіха А.

Глобальний саміт миру у Швейцарії.....4

Закіров М.

**По гарячих слідах: Глобальний саміт миру в Бюргенштоці
в оцінках експертів.....13**

Горова С.

**Підсумки візиту В. Зеленського до Франції:
коментарі й прогнози.....17**

Тарасенко Н.

**Дозвіл на використання західної зброї
для ураження цілей на території Росії в оцінках експертів.....25**

Аулін О.

Вибори Президента Ірану-2024: наслідки для України.....37

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....	43
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....	46
Наукові видання НАН України.....	60
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	61
Наука і влада.....	63

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Тарасенко Н.

Аналіз теоретичних підвалин і ключових чинників актуалізації соціогуманітарних наук у сучасних умовах.....	64
---	-----------

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Зараз – жодних пауз, ми зробили перший відчутний крок до миру», – наголосив Президент України В. Зеленський.

«Дорогі українці, українки!

Коротко про цей день.

Перше – доповіді військових. Прозвітували щодо фронту: передусім Покровський та інші напрямки на Донеччині. Також Харківщина. Вдається нашим силам поступово витіснити окупанта з Харківщини. Дякую за це кожному воїну, кожному підрозділу, які чітко виконують поставлені завдання. А особливо тим, які ще й поповнюють наш обмінний фонд російськими солдатами.

Друге – особлива розмова сьогодні на Ставці щодо безпілотних систем – усіх типів дронів, які потрібні нашим Силам оборони, які ми виробляємо в Україні і які ми постачаємо. Пройшлися по кожному елементу Сил оборони – була доповідь щодо бойових результатів дронів. Дуже відчутні, сильні результати Служби безпеки України, ГУР, Служби зовнішньої розвідки, Нацгвардії, Збройних сил України. Справді молодці. Зокрема, і щодо ударних дронів і щодо знищення техніки та іншої сили окупанта. Дрони – це той технологічний компонент, у якому в нас має бути перевага. І буде. Щодо деяких видів безпілотних систем українці вже – глобальний лідер. І це відчувається також і в перемовинах з нашими партнерами – багато хто зацікавлений у досвіді, який уже є в наших воїнів, та у техніці, яку ми виробляємо в Україні. Настане час – обов'язково допоможемо кожному з партнерів зміцнити безпеку розвитком також їхніх безпілотних сил. Українці вміють бути вдячними.

І третє за сьогодні – провів нараду за підсумками Саміту миру та з підготовки наших наступних кроків. Зараз – жодних пауз. Ми зробили перший відчутний крок до миру – у беспрецедентній єдності країн світу. Це успіх України, що вперше в нашій історії стільки лідерів, стільки держав зібралися заради України та заради миру. Дякую кожному, хто був представлений на саміті. Але мир – це завжди шлях. Потрібні нові кроки. І вони будуть. І ми вже готуємо. Дякую нашій команді. Готуємо приєднання держав до підсумкового комюніке саміту. Готуємо роботу груп за пунктами “Формули миру”, щоб держави могли об'єднатися заради чіткої конкретики, тих рішень і планів тих дій, які реально повертатимуть безпеку. Фактично зараз уже маємо попередній графік роботи на літні місяці. Темп збавляти ми не будемо. Комунікацію з партнерами будемо зберігати такою ж активною, як і раніше. Україна ніколи не хотіла цієї війни. І природно, що найбільше прагне справедливого миру. І бачимо, що це можливо. Наближаємо мир. Я дякую всім у світі, хто нам допомагає. Пишаюся кожним, пишаюся кожною, хто б'ється заради України, хто захищає Україну на фронті, хто працює заради нашої держави та людей.

Ця надзвичайна сміливість і відданість дають нам змогу працювати з абсолютно різними партнерами в умовах однакової поваги до справедливих інтересів України. Україна тепер має власну міцну суб'єктність. Була сьогодні доповідь і щодо Євросоюзу – наших відносин, наших перемовин щодо вступу. Ми працюємо над важливим результатом.

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 17.06).*

Аналітика

Політичні акценти

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Глобальний саміт миру у Швейцарії

У Швейцарії на курорті Бюргеншток 15–16 червня відбувся дводенний Глобальний саміт миру, скликаний за українською ініціативою захід, покликаний наблизити Україну до встановлення справедливого миру та притягнення Росії до відповідальності. На саміті обговорювалися питання ядерної безпеки, продовольчої безпеки й питання гуманітарного виміру – обмін полоненими, повернення викрадених українських дітей. У саміті взяли участь представники 101 держави та міжнародних організацій. Від 57-ми країн прибули глави держав та урядів, від 29-ти – міністри закордонних справ, від 6-ти – посланці. Зокрема, були присутні Президент Франції Е. Макрон, канцлер Німеччини О. Шольц, Прем'єр Японії Ф. Кішіда, прем'єри Канади Д. Трюдо і Великої Британії Р. Сунак, а також голови Єврокомісії та Євроради У. фон дер Ляєн і Ш. Мішель. США, як і повідомлялося раніше, представили віцепрезидент К. Гарріс та радник Білого дому з нацбезпеки Д. Салліван.

Як інформують ЗМІ, саміт готували Україна спільно зі Швейцарією. «Сьогодні на саміті представлені всі частини світу, усі континенти, різні нації – і географічно великі, і менші, – кожен політичний полюс нашого з вами світу: Латинська Америка, Близький Схід та Азія, Африка, Європа, Тихоокеанський регіон, Австралія, Північна Америка. Усі», – повідомив Президент України.

На пресконференції з нагоди відкриття саміту Президент Швейцарії В. Амгерд зазначила, що її країна виступає за мир і діалог. «Як і інші країни, ми зацікавлені в міжнародному правопорядку, що ґрунтується на правилах і міжнародному праві. Хартія ООН становить основу порядку, який спирається на правила. Російська агресія порушила її. Мешканці охоплених війною районів уже 2,5 років переживають страждання», – заявила В. Амгерд (URL: https://lb.ua/society/2024/06/15/618926_shveysarii_pochavsya_globalniy_samit.html. 2024. 15.06).

За її словами, ерозія поваги до міжнародного права шкодить не лише Україні, а в тривалій перспективі – усім. «Якщо ми хочемо направити процес у напрямі миру, треба буде колись залучити й Росію – це всім зрозуміло», – зазначила вона.

Президент України на пресконференції зазначив, що Україна ніколи не хотіла цієї війни. Єдиний, хто її бажав – Путін. «Але в будь-якому випадку світ сильніший. Саме тому народилася формула миру – формула єднання світової більшості заради миру. Заради повної дієвості цілей та принципів Статуту ООН, міжнародного права, отже, і глобальної безпеки. Це те, що близько кожній нації світу», – наголосив В. Зеленський.

Під час виступу на саміті він подякував усім, хто так важко працював задля того, щоб саміт відбувся, усім лідерам, командам і радникам, усім державам. «Сто одна держава та міжнародна організація сьогодні присутня на саміті, і це неймовірний успіх, наш спільний успіх, усіх тих, хто вірить, що об'єднаний світ, об'єднані нації сильніші, ніж будь-який агресор», – зазначив Президент України (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3875324-sogodni-den-koli-svit-nablizae-spravedlivij-mir-zelenskij-u-vstupnij-promovi-na-samiti.html>. 2024. 15.06).

В. Зеленський підкреслив, що пишається тим, що всі частини світу, усі континенти представлені на саміті миру. За його словами, це справжня багатополярність, «коли кожен політичний полюс Землі представлений і має свій вплив на вирішення глобально важливої проблеми». «Путін повинен перейти від мови ультиматумів до мови світової більшості, яка бажає справедливого миру», – переконаний В. Зеленський.

У своїй промові В. Зеленський навів три очікування від мирної конференції у Швейцарії. Перше – «довести, що повернення безпеки справді можливе», друге – складання реального плану для втілення «формули миру», третє – визначення, як країни взаємодіятимуть на основі Статуту ООН. «Якби Росія була зацікавлена в мирі, не було б війни. Ми повинні разом вирішити, що означає справедливий мир для світу і як його можна досягти посправжньому довготривалим шляхом. Статут ООН є основою для нас», – заявив В. Зеленський (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/06/15/7188213>. 2024. 15.06). За його словами, після узгодження план дій передадуть представникам Росії, «щоб на другому мирному саміті ми змогли зафіксувати реальне закінчення війни».

Віцепрезидент Сполучених Штатів Америки К. Гарріс наголосила на необхідності зберегти міжнародну систему, засновану на правилах, яку Росія похитнула повномасштабним вторгненням в Україну. У своєму виступі вона наголосила, що дії Росії, якщо вони не будуть покараними, «заохотять інших агресорів і призведуть до можливості завойовницької війни та хаосу, а не порядку й стабільності – що загрожує всьому світу».

Вона запевнила, що США будуть і далі підтримувати Україну та змушувати Росію платити, а також працюватимуть для досягнення

справедливого й сталого миру: «Ніщо про завершення цієї війни не вирішується без України». «На противагу цьому ...Путін висунув пропозицію. Ми повинні говорити правду: він не закликає до переговорів, він закликає до капітуляції. Америка підтримує Україну не з міркувань благодійності, а тому, що це в наших стратегічних інтересах», – підкреслила К. Гарріс (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/06/15/7188212>. 2024. 15.06).

Як відомо, Путін укотре висунув вимогу, щоб українські війська залишили території Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей у межах адміністративних кордонів.

Крім того, за словами Путіна, Україна повинна повідомити про відмову від вступу до НАТО. «Як тільки в Києві заявлять, що готові до такого рішення і почнуть реальне виведення військ із цих регіонів, а також офіційно повідомлять про відмову від планів вступу до НАТО, з нашого боку негайно, буквально в ту ж хвилину, надійде наказ припинити вогонь і розпочати переговори. Повторю, ми це зробимо негайно», – заявив кремлівський диктатор (URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/peregovori-z-rosiyeyu-volodimir-putin-ozvuchiv-vimogi-kremlya-shchodo-zakinchennya-viyni-proti-ukrajini-50427180.html>. 2024. 14.06).

Прем'єр-міністр Італії Д. Мелоні, як і К. Гарріс, відкинула набір ультиматумів Путіна, які він висунув для «мирних переговорів» з Україною. Про це вона виголосила на пресконференції за підсумками саміту G7 в Італії 15 червня. На її думку, «пропозиції» Путіна – «це радше пропаганда, ніж справжня, обґрунтована пропозиція для переговорів».

Вона нагадала, що Росія в односторонньому порядку анексувала українські регіони, які повністю не контролює. «Якщо Путін каже, що готовий сісти за стіл переговорів, якщо Україна визнає анексію і вторгнення й поступиться частиною своєї території – я не думаю, що це буде обґрунтована пропозиція... І буде важко стверджувати, що Україна має вийти з України, аби мати змогу сісти за стіл переговорів. Це скидається на вправління в пропаганді», – зазначила Д. Мелоні (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/06/15/7188211>. 2024. 15.06).

Високий представник ЄС із зовнішньої політики та політики безпеки Ж. Боррель також відкинув «мирний план» Путіна, нагадавши, що насправді він не має жодної зацікавленості в мирі. Він зауважив, що агресія Росії проти України «не демонструє реального інтересу до миру». «Неприйнятні вимоги Путіна мають на меті легітимізувати вторгнення та підірвати мирні зусилля, тоді як Росія переозброюється та готується до тривалої війни. Агресор не може диктувати умови припинення вогню», – зазначив Ж. Боррель (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/06/15/7188198>. 2024. 15.06).

Він нагадав, що умови миру викладено в Статуті ООН і резолюції Генеральної асамблеї «про всеосяжний, справедливий і тривалий мир в Україні», яку підтримала 141 країна.

За інформацією ЗМІ, пропозиції Росії щодо врегулювання війни в Україні не обговорювалися на мирному саміті у Швейцарії, але в кулуарах про це говорили.

Як зазначив канцлер Німеччини О. Шольц, план, висунутий Путіним, «не мав серйозного наміру». Крім того, пропозиції Путіна – відмовитися Україні від чотирьох областей (Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької), на які претендує Росія, а також припинити бойові дії, відмовитися від амбіцій членства в НАТО – були спрямовані лише на те, щоб відвернути увагу від конференції (URL: <https://ua.news/ua/world/na-samiti-u-shvejtsariyi-ne-obgovoryuvali-mirnij-plan-putina-sholts>. 2024. 16.06).

Щоправда, як заявив О. Шольц, на майбутні зустрічі щодо України потрібно звати Росію. За його словами, конференція у Швейцарії має закласти основи для майбутніх зустрічей. При цьому він порівняв її із саджанцем, який необхідно поливати, щоб він виріс. «Велике питання, звісно, полягає в тому, як можна досягти чесного та справедливого миру, і саме тому це дипломатичний саджанець. Зараз ми його поливаємо, щоб він став більшим», – зазначив О. Шольц.

Він не виключає відновлення контактів з Путіним, оскільки розмовляв з ним до та після початку війни. «Я завжди говорив, що я знову це зроблю, але для цього потрібен підходящий момент – повинен бути предмет для обговорення, щоб був сенс. Але такі переговори мають сенс лише тоді, коли є щось конкретне для обговорення. Це і є причина, через яку я вже давно цього не робив. Але я не хочу, щоб було відчуття, що це виключено», – підкреслив німецький канцлер.

Президент Франції Е. Макрон був більш жорсткий у своїх висловлюваннях і наголосив, що світ потребує сталого миру, а не капітуляції України, та назвав режим РФ імперіалістичним і ревізіоністським. «Усі з нас віддані побудові сталого миру. Але, як вже було сказано, таким миром не може стати українська капітуляція. Тому передумовою миру є допомога Україні у відбитті агресії», – заявив Президент Франції на саміті миру (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/06/15/novyna/bezpeka/kapitulyacziya-ukrayiny-ne-pryvede-miru-makron>. 2024. 15.06). Е. Макрон додав, що «політики з усіх континентів зібралися на саміт, бо хочуть стійкого миру, який поважає міжнародне право і відновлює суверенітет України».

Під час засідань висловилися решта учасників форуму. Зокрема, глава Єврокомісії У. фон дер Ляєн назвала ідею заморожування ситуації на полі бою «рецептом для майбутніх агресивних воєн». На її думку, не можна допустити продовження нинішньої ситуації на полі бою. «Заморожування конфлікту сьогодні, коли іноземні війська окупують українську землю, не є рішенням... Натомість учасники саміту мають підтримати всеосяжний, справедливий і стійкий мир для України. Це також має відновити суверенітет і територіальну цілісність України», – наголосила вона (URL: <https://uainfo.org/blognews/1718509998-sammit-miru-v-shvejtsariyi-zayavi-uchasnikiv---lideriv-derzhav.html>. 2024. 16.06).

З подібними заявами виступили багато учасників саміту. Прем'єр Нідерландів М. Рютге назвав вимоги Путіна ганебними, що є свідченням того, що він панікує. Прем'єр Хорватії А. Пленкович виступає за той мир, де жертви не повинні капітулювати та залишити агресору свою власну територію.

Президент Грузії С. Зурабішвілі заявила: «До Бучі була Абхазія, а до війни в Україні була війна проти Грузії. Україна бореться за безпеку всієї Європи, навіть більше».

Прем'єр-міністр Великої Британії Р. Сунак переконаний, що Путін не зацікавлений у справедливому мирі. «Постпред Росії в ООН нещодавно сказав, що єдиною темою зустрічі щодо України має бути капітуляція режиму в Києві. Цього ніколи не станеться, тому що агресія не переможе», – наголосив Прем'єр-міністр Великої Британії.

Прем'єр-міністр Іспанії П. Санчес також заперечує вимоги Росії. «Якщо допустити анексію, на цьому все не зупиниться. Нам треба вибудувати консенсус із залученням усіх учасників, включно з РФ, щоб Україна отримала той мир, на який заслуговує», – заявив Прем'єр-міністр Іспанії.

Канцлер Австрії К. Нехаммер вважає, що якнайбільше держав мають чинити тиск на Москву, щоб вона погодилася на реальний мирний процес. «Захід не може цього зробити наодинці», – заявив він (URL: <https://meta.ua/uk/news/politics/173408-globalnii-samit-miru-golovni-zayavi>. 2024. 16.06).

Президент Польщі А. Дуда під час відкриття Глобального саміту миру наголосив, що Росія залишається колоніальною імперією, яка так і не пройшла шлях деколонізації. За його словами, Росія веде колоніальну війну, тому міжнародна спільнота має допомогти Україні відстояти суверенітет і визначити своє майбутнє.

Він нагадав, що неспровокована й незаконна агресія Росії проти України триває вже 28 місяців, тобто 2,5 років тривають злочини проти людяності, які вчиняє російський режим по всій Україні. «Ця війна не лише жорстока та сповнена злочинів, вона імперіалістична й колоніальна за своєю природою. Кремль намагається зробити українців і їхніх дітей рабами, використати українські ресурси, знищити їхню культуру та позбавити Україну права вільно обирати свій шлях розвитку й безпекові гарантії», – заявив А. Дуда (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3875360-duda-rosia-vede-kolonialnu-vijnu-i-hoce-zrobiti-ukrainciv-rabami.html>. 2024. 15.06). Він переконаний, що міжнародна спільнота має чітко сказати, «що у світі більше немає місця для колоніалізму».

У свою чергу Прем'єр-міністр Данії М. Фредеріксен зауважила, що жорстока агресія Росії проти українських міст показує, як далеко ми сьогодні від миру. «Ми об'єдналися сьогодні тут навколо спільного розуміння та спільної відданості Статуту ООН і міжнародному праву, принципам суверенітету, незалежності та територіальної цілісності. Це є і повинно бути нашою основою та шляхом до миру. Якщо ми не відстоюватимемо ці принципи, то чого ми всі вартуємо?» – зазначила вона (URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3875343-premerka-danii-akso-mi-ne-vidstouvativmemo-nasi-principi-to-cogo-mi-vsi-vartuemo.html>. 2024. 15.06).

Вона вважає, що не можна прийняти світ, у якому кордони можуть бути змінені військовою силою, де агресор встановлює правила. За її словами, прибувши на саміт, його учасники взяли на себе «особливу відповідальність і спільний інтерес» щодо досягнення справедливого й тривалого миру для України. «Мені здається, всі ми розуміємо, що непросто досягти справедливого та сталого миру, особливо тому, що Росія не хоче миру ані в Україні, ані в сусідніх державах, ані в регіоні Сахель, ані на Близькому Сході. Тому нам потрібно продовжувати спілкуватися, мати міжконтинентальний діалог і разом рухатися далі», – підкреслила Прем'єр Данії.

Проте навіть серед учасників саміту були прибічники ідеї негайних переговорів з Росією. На їхню позицію не вплинули жорсткі заяви Путіна з претензіями на території України.

Як інформують ЗМІ, кілька країн, що взяли участь у роботі саміту миру, зауважили, що відсутність Росії на цьому форумі перешкоджає його ефективності. Такої думки дотримуються представники Туреччини, Саудівської Аравії та Кенії. «Цей саміт міг би бути більш орієнтованим на результат, якби в залі була присутня інша сторона конфлікту, Росія», – зазначив міністр закордонних справ Туреччини Х. Фідан (URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/hlobalnij-pivden-proponuje-domovljatisja-z-rosijeju-zakhid-vvazhaje-shcho-slid-tisnuti-na-ahresora-analitiki-poperedzhajut-pro-rizik-konkurujuchikh-formativ-reuters.html>. 2024. 16.06).

Міністр закордонних справ Саудівської Аравії принц Фейсал бін Фархан Аль Сауд заявив, що переговори, які викликають довіру, потребуватимуть «важкого компромісу».

Старший науковий співробітник Нідерландського дослідного центру Інституту Клінгендала Б. Дін зазначає, що заклики до Росії взяти участь у переговорах із часом тільки посилюватимуться: «Є ризик, що, якщо Україна чекатиме надто довго, це може призвести до появи конкуруючих форматів. Вона може ризикувати втратити ініціативу».

Тим часом за результатами саміту було прийнято декларацію (комюніке). За інформацією ЗМІ, підсумкова декларація Глобального саміту миру у Швейцарії включає пункти про повернення Запорізької АЕС під контроль України, відновлення безпечного доступу до українських морських портів, обмін військовополоненими.

У тексті декларації йдеться, що учасники саміту «обмінялися різними думками щодо шляхів досягнення всеосяжного, справедливого й міцного миру, заснованого на міжнародному праві, включаючи Статут ООН» і мають спільне бачення щодо трьох «важливих аспектів»:

– українські атомні електростанції, зокрема ЗАЕС, повинні працювати безпечно під повним суверенним контролем України і відповідно до принципів МАГАТЕ та під його наглядом;

– повне й безпечне торгове судноплавство, а також доступ до морських портів Чорного та Азовського морів є критично важливими;

– усі військовополонені мають бути звільнені шляхом повного обміну, а всі депортовані та незаконно переміщені українські діти та інші цивільні особи мають повернутися в Україну (URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4694658-samit-myr-u-Reuters-opublikuvalo-proekt-deklaratsii>. 2024. 16.06).

Не всі учасники підписали декларацію, але, як зазначають політики, існує ймовірність, що підписантів буде більше. Зокрема Президент Швейцарії В. Амгерд під час пресконференції за результатами першого саміту миру в Бюргенштоку зазначила, що понад 80 із 90 присутніх на саміті держав підписали або стали співавторами спільного комюніке – це хороший результат. «З 90 присутніх держав 84 підписали або стали співавторами спільного комюніке. Це велика кількість, і вона включає в себе країни, які не тільки є країнами Заходу чи прозахідними. Це також країни Африканського континенту та країни Латинської Америки. Тому я переконана, що це – хороший результат», – зазначила В. Амгерд (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3875647-horosij-rezultat-prezidentka-svejcarii-pidbila-pidsumki-samitu-miru.html>. 2024. 17.06).

За її словами, країни, які не підписали декларацію нині, «також підкреслювали, що ця конференція була важливою, що такі платформи потрібні». «Але в цілому я отримала багато позитивних відгуків від усіх учасників за те, що ця платформа була запропонована для обміну досвідом», – наголосила президент Швейцарії.

Вона вважає, що конференція відбулася на високому рівні, «здобула широку підтримку», атмосфера була «хорошою». «Ми обговорювали серйозну тему, і все ж атмосфера була дуже доброю, позитивною, як на мене. Усі оцінили той факт, що ми змогли спокійно обговорити цю тему з такою великою кількістю глав держав і міністрів. Це було дуже високо оцінено», – заявила В. Амгерд.

За інформацією ЗМІ, загалом документ підтримало 80 країн і 4 міжнародні організації. Не підписали декларацію Саудівська Аравія, Бахрейн, Ватикан, Таїланд, Індія, Індонезія, Мексика, Південно-Африканська Республіка, Бразилія, Об'єднані Арабські Емірати, Вірменія, Лівія та Китай, чийх представників взагалі не було на саміті.

Оскільки документ доступний до підписання й після завершення саміту, то кількість країн не є остаточною. В. Зеленський на підсумковій конференції зауважив, що деякі представники ще думають над цим і, перш ніж приєднатися до комюніке, мають провести внутрішні консультації (URL: <https://susplne.media/769701-ponad-90-krajin-ucasnic-spilne-komunike-ta-pidgotovka-do-nastupnoi-zustrici-cim-zaversivsa-persij-samit-miru>. 2024. 16.06).

На підсумковій конференції Президент України анонсував підготовку до другого саміту й зазначив, що вже є країни зацікавлені в тому, щоб прийняти

в себе цю подію. Міністр закордонних справ Швейцарії І. Кассіс припустив, що це може статися до президентських виборів у США в листопаді.

На думку В. Зеленського, якщо РФ братиме участь у саміті, то це буде знаком того, що вона має наміри завершити війну та встановити мир: «Не хочу гратися словами – вирішили вони чи їх змусив світ». Він також зазначив, що під час другого саміту спільно напрацьований план дій може бути представлений Росії.

Президент також наголосив, що перший і другий саміти миру повинні об'єднати спільну роботу щодо деталей миру: «Ми не маємо часу на довготривалу роботу, рух до миру означає діяти швидко. Підготовка займе місяці, не роки. Тому коли план дій щодо миру буде готовим і кожен крок буде пропрацьовано, відкриється шлях до проведення другого саміту миру, а отже, і до завершення цієї війни, до справедливого й тривалого миру».

Високо оцінив підсумки Глобального саміту миру заступник керівника Офісу Президента України І. Жовква: «Безпрецедентна представленість – 101 держави та міжнародної організації, з них дві третини на рівні лідері. Це контрастує на тлі того, що лише рік тому відбулася перша зустріч 15 радників з питань національної безпеки в Копенгагені, яка заклала підвалини нашого спільного успіху сьогодні» (URL: <https://www.dw.com/uk/v-op-pidbilibidsumki-samitu-miru-v-svejcarii/a-69379848>. 2024. 17.06). Відтоді, за словами І. Жовкви, були зустрічі в Джидді, на Мальті, у Давосі – і «ми більше, ніж ушестеро збільшили підтримку “формули миру Президента України”».

Заступник керівника Офісу Президента України також поінформував про подальші кроки після цього саміту. За його словами, ними стане проведення тематичних заходів щодо кожного пункту на рівні міністрів і радників. Ряд держав, наголосив І. Жовква, уже висловили готовність організувати їх. Це, зокрема, Франція, Чехія, Туреччина, Кенія, Саудівська Аравія, Сполучені Штати Америки, Норвегія, Польща, Канада, Катар, Чилі, Фінляндія, Нідерланди, Німеччина, Велика Британія. «Після цього виходимо на другий саміт, що має закласти основи тривалого та справедливого миру», – зазначив він.

Заступник міністра закордонних справ Чеської Республіки Я. Маріан, підбиваючи підсумки саміту зазначив, що саміт миру в Швейцарії є потужною підтримкою мирного плану України, але в цей момент надзвичайно важливим є надання військової підтримки Україні.

Прага, за словами Я. Маріана, оцінює саміт як успішний, виходячи з того, що у Швейцарії представлено понад 100 делегацій з усього світу. «Це великий сигнал підтримки України. Ми вважаємо надзвичайно важливим показати довгострокову підтримку українського мирного плану. Важливим є те, що процес триватиме, можливо, одного дня до нього буде залучена й Росія. Це не обговорення миру, це обговорення підтримки українського мирного плану», – заявив він (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3875463-mzs-cehii-samit-u-svejcarii-potuzna-pidtrimka-mirnogo-planu-ukraini-a-ne-obgovorennamiru.html>. 2024. 16.06).

Щодо погроз і ультиматумів російського диктатора Путіна, які він виголосив напередодні швейцарського саміту, то вони показують усю суть російського режиму, зазначив Я. Маріан. Адже коли Путін говорить про мир, то є мир за його уявленням, мир на його умовах. То не є мир, то капітуляція. Треба це усвідомлювати.

Військовий експерт П. Черник також вважає, що лише тиск світового співтовариства і військова допомога може вплинути на Росію. Адже агресію РФ нині навряд чи вдасться зупинити. «РФ буде реагувати (на саміт) зрозуміло – вона все заперечуватиме. І я дуже сумніваюся, що вони приймуть цю позицію саміту... Бо там немає Китаю. Це дуже важливо. Бо Китай – єдиний гравець, який по-справжньому може вплинути на Росію. Більше на них ніхто не вплине. Разом з тим Росія все ж таки змушена буде рахуватися із стратегічними позиціями цього саміту. І якщо нам вдасться хоча б один пункт – у моєму розумінні, якби Запорізька атомна електростанція повернулася до нас і запрацювала, бо це найбільша атомна електростанція у Європі, – то це був би колосальний успіх. Чи, скажімо, по цій точці можливий компроміс із ворогом, думаю – так», – зазначив експерт (URL: <https://www.unian.ua/world/samit-miru-ekspert-rozkazav-chi-vdastsya-povernuti-zaes-12668601.html>. 2024. 17.06).

Разом з тим він підкреслив, що жодним чином не применшує «історичної вартості» саміту, який шукає формулу виходу з нинішньої «фази бойових дій», але вважає, що війна «по-справжньому закінчиться» тільки тоді, коли РФ розпадеться.

У свою чергу журналіст і політолог А. Рюеш наголосив, що Глобальний саміт миру у Швейцарії не сприяв зміцненню миру, більш дієвим способом допомогти Україні залишається підтримка її армії та економіки. За його словами, Швейцарія домоглася організаційного успіху – саміт, на який завітали представники майже половини держав світу, відбувся без небезпечних інцидентів і відкритих суперечок між делегаціями. Водночас на зустрічі не з'явилися нові моделі досягнення миру. У підсумковій декларації «туманно» згадується, що Росія має бути залучена до цього процесу, однак Путін уже заявив, що піде на переговори тільки в разі, якщо Україна віддасть йому чотири області (URL: <https://www.unian.ua/world/sammit-mira-analiz-vstrechi-v-shveycarii-12668337.html>. 2024. 16.06).

При цьому політолог наголосив, що ще в лютому минулого року 141 держава підтримала резолюцію Генасамблеї ООН із закликом негайно вивести російські війська з України. Тепер же 80 держав підписали «значно слабший текст», а формулювання «агресія Росії проти України» випало з початкового проєкту.

Проте, на думку політолога, треба вітати той факт, що саміт чітко визнав територіальну цілісність України як основу майбутнього миру. Тому токсична вимога територіальних компромісів, рішення, заснованого на принципі «земля в обмін на мир», не мала жодних шансів.

По гарячих слідах: Глобальний саміт миру в Бюргенштоці в оцінках експертів

Протягом останніх місяців значна увага політиків та експертного середовища була прикута до підготовки першого Глобального саміту миру. Україна доклала значних зусиль до організації цього заходу, оскільки від його успіху залежить подальша результативність дипломатичних зусиль нашої країни. У свою чергу, РФ активно намагалася завадити проведенню цього саміту, що є прямим свідченням важливості його проведення попри намагання дискредитувати значення заходу з боку Росії та деяких інших країн. Уже перші коментарі й оцінки доводять беззаперечний успіх саміту та позитивну перспективу подальших зусиль у цьому напрямі.

Політолог І. Чаленко оцінив саміт як прорив української дипломатії. «Чесно кажучи, навіть попри те, що участь у Глобальному саміті миру взяло понад 100 держав і міжнародних організацій, я був песимістично налаштований щодо кількості підписів, які ми зберемо під цим документом. Але ми змогли зібрати 80 держав. Результат перевершив усі очікування», – наголосив І. Чаленко (URL: https://24tv.ua/samit-miru-shveytsariyi-ukrayina-dosyagnula-golovno-go-samiti_n2576975).

Незважаючи на те що під час підготовки саміту лунало багато нарікань щодо винесення на обговорення лише безпекових та гуманітарних питань, практика довела, що цей вибір був цілком обґрунтованим і вірним. По-перше, винесені на обговорення питання ядерної, продовольчої безпеки та обміну полоненими й повернення українських дітей мають глобальне значення та чітку гуманітарну спрямованість, а тому були потенційно здатні об'єднати значну більшість країн світу й учасників саміту. На користь саме такого порядку денного свідчить і масштаб події, що було досягнуто всупереч шаленій протидії з боку Росії. По-друге, ці питання є невід'ємною частиною української «Формули миру», що була представлена ще в листопаді 2022 р. Тобто на Глобальному саміті миру українська пропозиція почала наповнюватися реальним змістом і набувати ваги глобальної ініціативи.

Як зауважив політолог І. Чаленко, «ми розуміємо, що Росії на наступних етапах уже доведеться зважати та вибудовувати власну дипломатію, виходячи з наявного результату. Це вже не є “українським ультиматумом”, як розказувала Захарова чи Лавров (представниця та очільник МЗС Росії. – 24 канал). Це вже дипломатичний ультиматум більшості світу», – підкреслив політолог (URL: https://24tv.ua/samit-miru-shveytsariyi-ukrayina-dosyagnula-golovno-go-samiti_n2576975). Україні не лише вдалося зібрати на Глобальний саміт миру майже половину всіх країн світу – 92 країни зі 193 країн-членів ООН, а й отримати 80 підписів під підсумковим комюніке. Отже, на думку спостерігачів, важкий і тривалий процес консолідації глобального світу

навколо української формули миру та справедливого завершення війни розпочато.

Політолог В. Фесенко підкреслив, зокрема, об'єднавчий характер Глобального саміту миру у Швейцарії. «Головним результатом Глобального саміту миру, на мою думку, є те, що він започаткував той мирний процес, який ґрунтується на Статуті ООН, повазі до міжнародного права і відповідає позиції та інтересам України. Якщо б не було Глобального саміту миру, Росія та Китай просували б той формат мирного процесу, який навряд відповідав нашим інтересам. І агресивна реакція Росії на цей саміт свідчить про те, що сам факт його проведення руйнує російську стратегію примусу України до “миру” на своїх умовах, до односторонніх поступок України, фактично до її капітуляції. Якщо Росія так агресивно-істерично реагує на Глобальний саміт миру, значить він виконує своє головне завдання» (URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/golovniy-rezultat-globalnogo-samitu-miru-v-shveycariji-fesenko-50427958.html>).

Більшість спостерігачів дійшли висновку, що «мирний план», з яким Путін виступив напередодні Глобального саміту миру перед співробітниками МЗС РФ, скоріше, є ультиматумом, який відображає наявну розгубленість перед успіхом української дипломатії, та істеричною реакцією на провал своїх титанічних зусиль щодо зриву цього заходу.

Так, президент аналітичного центру «Політика» політолог О. Лісний підкреслив: «Я побачив втому світу від Росії, тобто потужних гравців від того, що Путін має нахабність погрожувати, висувати чергові ультиматуми не із сильної позиції, а з того, що щось сталося не так, як він хотів... Вихід Путіна в люди з ультиматумом насправді був істерикою, тому що не вдалося зірвати саміт. Водночас по Росії прилетіли досить потужні санкції, які мають неабияке значення для нього. Під час промови глава Кремля сказав, що в результаті з Росії повинні бути зняті санкції. Тобто все ж таки санкції, які українці навіть не завжди позитивно сприймають, турбують диктатора» (URL: https://24tv.ua/pershiy-samit-miru-yaki-mozhlivosti-vidkrivaye-dlya-ukrayini_n2577588).

Поряд з тим, що Росії не вдалося зірвати українську ініціативу, Глобальний саміт продемонстрував початок нового етапу в міжнародній політиці. Зокрема, політолог О. Саакян наголосив: «Фактично саміт миру – це український дипломатичний контрнаступ, яким Україна забезпечила собі формування потрібного сценарію дипломатичної перемоги та його підтримку з боку світової спільноти. Отже, блокуються будь-які інші деструктивні дипломатичні ініціативи, як-от китайська підробка на “Формулу миру”. Вони не зможуть набрати тепер і половини від тих голосів і кількості країн, які долучилися до саміту» (URL: <https://tyzhden.ua/oleh-saakian-samit-myru-tse-ukrainskyj-dyplomatychnyj-kontrnastup>). Звісно, Росія або Китай можуть ініціювати підготовку та проведення якогось альтернативного саміту, але в цьому випадку вони наражаються на декілька неприємних речей. По-перше, неминучі порівняння характеру представництва, рівень дискусії, підсумкові рішення тощо, які цілком вірогідно будуть не на їхню користь. Не зважаючи

на доволі високий рівень лояльності деяких країн світу, важко представити, що знайдеться багато бажаючих поставити свої підписи під документом, що порушує територіальну цілісність незалежної країни, члена ООН. По-друге, потенційно прохідні гуманітарні питання, що мають глобальний характер, уже були обговорені на саміті у Швейцарії та були підтримані навіть тими країнами, які більш-менш лояльні до Кремля.

Політолог О. Лісний, зокрема, підкреслив, що «...комюніке залишається відкритим документом, який можуть підписати хто завгодно, коли вирішить це необхідним. Проукраїнське комюніке підписала гідна кількість учасників саміту миру. Його підтримали ті країни, які не тільки наші друзі, а й ті, хто в нейтральній позиції перебувають. Хтось лояльний до Росії, але вони також доєдналися до гуманітарних складових, тому що три пункти, які дуже важливі з “Формули миру В. Зеленського”, об’єднали дуже багато країн» (URL: https://24tv.ua/pershiy-samit-miru-yaki-mozhливosti-vidkrivaye-dlya-ukrayini_n2577588). Отже, втрачається будь-який сенс проведення якихось альтернативних зібрань. Хто розділяє гуманітарні наміри, має змогу доєднатися до комюніке й зараз. Хто дійсно прагне миру, той уже мав змогу це продемонструвати і висловити свою думку на весь світ у Бюргенштоці 15–16 червня.

Крім того, на думку політолога О. Саакяна, характер проведення Глобального саміту миру у Швейцарії відкриває нову сторінку у світовій дипломатії: «...через саміт миру Україна фактично заявила альтернативну парадигму роботи над світопорядком, альтернативу тегерансько-ялтинсько-потсдамському поляризаційному підходу, коли про світовий порядок домовляються винятково наддержави, які мають ядерну зброю чи великі економіки, з ігноруванням інших країн. Саміт миру – це заявка на інклюзивну модель того, щоб повернути міжнародному праву силу через діалог усіх країн, для яких воно не є порожнім звуком» (URL: <https://tyzhden.ua/oleh-saakian-samit-myru-tse-ukrainskyj-dyplomatychnyj-kontrnastup>).

Треба підкреслити, що цей посил саміту, який відзначив О. Саакян, бажано обов’язково зберегти. Такий підхід до формування порядку денного й організації міжнародних заходів може стати підґрунтям подолання впливу авторитарних режимів на країни Глобального Півдня. Авторитарні лідери від другої половини ХХ ст. й дотепер паразитують на економічних і соціально-політичних проблемах породжених добою колоніалізму, що вже пішла в небуття, але продовжують розколювати світ та будувати свою політику на принципах протистояння колишніх метрополій і колоній. «...Ми країна, яка зазнала колонізаційної політики Росії і веде тепер антизагарбницьку, антиімперіалістичну війну з РФ, що тотожно з досвідом багатьох країн Глобального Півдня й робить нас так само зрозумілими їм за правильного позиціонування. Це унікальна ніша, яку може зайняти не так багато держав, але це потребує системної роботи», – наголосив політолог О. Саакян (URL: <https://tyzhden.ua/oleh-saakian-samit-myru-tse-ukrainskyj-dyplomatychnyj-kontrnastup>). Отже, Україна, яка вже набула суб’єктності як провідний чинник

захисту європейської безпеки, що рішуче протистоїть агресивним планам Росії у Європі, може стати ключовим гравцем у побудові міцних і зрозумілих відносин з країнами Глобального Півдня.

Разом з тим аналіз експертних думок й оцінок Глобального саміту миру буде неповним без урахування і певних негативних або спірних моментів. Зокрема, керівник Центру громадської аналітики «Вежа» та голова БФ «Нова дорога» В. Клочок зауважив: «Багато очільників країн Європи виказували свою позицію вголос про те, що без Росії розв'язання війни неможливе. У будь-якому разі доведеться їх запрошувати на переговори. І саме це, як на мене, стало причиною того, що не всі країни долучилися до саміту й підсумкова декларація багатьох не влаштувала. Я не виключаю, що будуть ті, які доєднаються, і ті, які відкинуть свої підписи», – пояснив В. Клочок (URL: <https://www.5.ua/svit/hlobalnyi-samit-myru-u-shveitsarii-chy-nablyzylasia-ukraina-do-myru-siuzhet-329487.html>). Проте необхідність участі РФ у подальших переговорах ні в кого не викликає сумніву, але треба було розпочати процес і розпочати його так вдало вдалося саме тому, що Росії на ньому не було. Урешті-решт треба згадати, що «свого часу в конференціях у Тегерані і Ялті також не брала участь делегація нацистської Німеччини».

Разом з тим, безумовно, поле для продовження розпочатої роботи залишається достатньо широким. «Потрібно буде більше працювати з країнами, які утрималися підписувати фінальне комюніке, яке було запропоноване країнами-учасниками. І найбільш вірогідний варіант, що трійка, тобто країни “Великої двадцятки” – це Індія, яка головувала минулого року. Наступного року – Південно-Африканська Республіка, вона не проголосувала й не підтримала це комюніке. Потрібно буде звертати увагу саме на співпрацю із цими країнами найближчим часом, тому що вони прийматимуть рішення в G20», – наголосив президент Першого міжнародного фонду розвитку України М. Волківський (URL: <https://www.5.ua/svit/hlobalnyi-samit-myru-u-shveitsarii-chy-nablyzylasia-ukraina-do-myru-siuzhet-329487.html>).

Деякі спостерігачі акцентували увагу на відсутності в порядку денному питань щодо конкретних кроків стосовно припинення вогню, але в підсумку переважна більшість дійшла висновку, що це було необхідно з огляду на складність проблеми в цілому та ніяк не означає зняття питань завершення бойових дій. Як зауважив політолог В. Фесенко, «підсумковий документ саміту має компромісний характер. Тому в ньому сформульовані змістовні пропозиції лише з трьох пунктів “Формули миру Зеленського”: ядерна безпека, продовольча безпека та мирне судноплавство, обмін полоненими всіх на всіх і повернення в Україну українських дітей, які були незаконно вивезені в Росію. Але це не означає відмову від інших пунктів “формули”, яка залишається нашою стратегічною позицією щодо справедливого завершення війни і буде реалізовуватися в різний спосіб, незалежно від того, як буде розвиватися в майбутньому процес мирних переговорів» (URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/golovniy-rezultat-globalnogo-samitu-miru-v-shveycariji-fesenko-50427958.html>).

Уже самим фактом проведення цього саміту досягнуто багато. «Проведення саміту миру, хай його рішення немає жодного конкретного значення для термінів і форми закінчення війни в Україні, має величезне значення для нашої держави саме з точки зору демонстрації та підтримки української державності як такої. І саме тому, що ця підтримка продемонстрована такою кількістю держав, Російська Федерація разом з Китайською Республікою докладали зусиль, щоб зірвати саміт миру або ж зменшити рівень представництва на цій зустрічі», – зауважив журналіст В. Портников (URL: <https://www.5.ua/svit/hlobalnyi-samit-myr-u-shveitsarii-chy-nablyzylasia-ukraina-do-myr-u-siuzhet-329487.html>).

Крім того, у своїх виступах на саміті учасники сповна скористалися змогою відкрито заявити про своє ставлення до війни Росії проти України, укотре мали змогу підкреслити беззаперечну провину агресора й поставити всі крапки над «і» в питаннях відповідальності за злочини РФ. «Після проведення цього великого заходу в Бюргенштоці ні в Росії, ні в Китаю, чи в інших держав-партнерів Москви вже немає аргументації, чому треба пропонувати альтернативи, які ніяк не відповідають міжнародному праву, мовляв, “не все так однозначно”. Ні, якраз все однозначно, і саміт це показав», – наголосив політолог І. Чаленко (URL: https://24tv.ua/samit-miru-shveitsariyi-ukrayina-dosyagnula-golovno-go-samiti_n2576975).

Отже, перші підсумки дають змогу стверджувати, що, не зважаючи на шалений спротив Кремля, намагання зірвати проведення заходу, Глобальний саміт миру у Швейцарії відбувся. Україна відкрила нову сторінку у світовій дипломатії, зробила важливий крок на шляху подальшого об'єднання зусиль світу в справі досягнення справедливого миру та перемоги українського народу.

С. Горова, ст. наук. співроб. ФПУ НБУВ

Підсумки візиту В. Зеленського до Франції: коментарі й прогнози

Президент України В. Зеленський 6–7 червня здійснив дводенний візит до Франції – узяв участь у церемонії «Дня Д», річниці висадки союзних військ у Нормандії. У межах свого візиту він також провів зустрічі з Президентом Франції Е. Макроном і Президентом США Д. Байденом. Треба зазначити, що для України ці зустрічі виявилися досить результативними.

Так, Президент В. Зеленський разом з першою леді прибули до Франції 6 червня. Вони взяли участь в урочистих заходах на честь 80-річчя висадки союзників у Нормандії.

Наступного дня, 7 червня, В. Зеленський досить емоційно виступив перед парламентом Франції. Президент заявив, що «нацизм знову повертається у Європу», що для Росії стало «новим культом». За його словами, усе це направлено проти України. «Європу знову намагаються перекроїти

силою. І розказують, що ті чи інші народи нібито не заслуговують на самостійне існування. Усе це сьогодні направлено проти України, але завтра це може бути спрямовано проти інших», – зазначив В. Зеленський.

Він наголосив, що вже навіть є черговість, як може далі розвиватися російська агресія. «Країни Балтії, Польща, Балкани й навіть далі. Цей російський режим не визнає меж. Йому недостатньо навіть Європи. Він уже зруйнував Сирію, хаотизує Сахель (Африка) і поширює терор там, куди може дотягнутися та де не зустрічає спротиву», – зазначив Президент України.

В. Зеленський зауважив, що у своїх діях РФ використовує різні форми шантажу – від енергетичного терору до блокади доставки продовольства. Глава держави підкреслив, що Росія також викрадає українських дітей, аби перевиховати їх у ненависті до рідного дому. «І Росія знайде шлях, щоб дестабілізувати всіх, весь світ. Таким може бути ваше завтра, якщо Україна не переможе. І ця битва триває прямо зараз, на Харківщині, Донеччині й на підступах до Херсону, у Криму та в українському небі. І ця битва має таке ж значення, яке мали всі бої, виграні попередніми поколіннями європейців», – наголосив Президент.

При цьому В. Зеленський висловив упевненість, що Україна зможе виграти війну. Він зазначив, що українці вірять у свою перемогу, як і війська союзників під час Другої світової війни. Президент акцентував, що Україна не погодиться на територіальні поступки для завершення війни, адже це лише буде «паузою» для РФ перед початком нової агресії. «Чи може Путін виграти війну? Ні, бо ми з вами не маємо права програти. Чи може ця війна згаснути на лініях, які є зараз? Ні, бо жодних ліній для зла не існує, як і 80 років тому, так і зараз. А якщо хтось сам спробує намалювати тимчасові лінії, це дасть лише паузу перед новою війною. Гітлер долав лінію за лінією, так само це робить сьогодні Путін», – наголосив В. Зеленський.

Серед іншого він також наголосив на тому, що російські погрози Франції щодо можливості відправки французьких інструкторів в Україну, є черговим аргументом у процесі агресії (URL: <https://suspilne.media/763109-zelenskij-pid-cas-vistupu-pered-parlamentom-francii-nacizm-povertaetsa-v-evropu-vse-ce-napravleno-proti-ukraini>. 2024. 7.06).

Пізніше В. Зеленський провів зустріч із Президентом США Д. Байденом. Президент України зазначив: «Ми розраховуємо на вашу подальшу підтримку й на те, що ви будете стояти з нами пліч-о-пліч. Це так необхідно для відчуття наших людей, що ми не самі, що ми з вами – нашим стратегічним партнером».

Під час зустрічі президенти також обговорили оборонні спроможності України. Глава України наголосив на важливості посилення захисту Харківщини та пришвидшенні постачання в межах нових пакетів військової допомоги від США. Лідери двох держав обговорили процес підготовки до підписання двосторонньої безпекової угоди.

Водночас Д. Байден запевнив у подальшій підтримці України, а також наголосив, що із часу ухвалення Конгресом Сполучених Штатів рішення вже

оголошено про шість пакетів фінансування, включно з новим. «Сьогодні я підписав додатковий пакет на 225 млн дол., який, зокрема, допоможе вам відновити електромережу. Продовжую говорити, що Сполучені Штати Америки стоять поряд з вами. Ви є оплотом проти агресії. Ми зобов'язані бути поряд. Тому очікую детального обговорення, що робити далі», – наголосив Президент США (URL: <https://newsyou.info/2024/06/zelenskij-proviv-zustrich-iz-bajdenom-u-franci%dl%97-pro-shho-govorili>. 2024. 8.06).

За даними ЗМІ, до чергового пакета допомоги ввійдуть боєприпаси для HIMARS, мінометні системи, артилерійські снаряди, зокрема 155-мм для гаубиць, ракети для ППО, зенітні ракети «Stinger», протитанкові системи «Javelin» і AT-4, бронетехніка, патрульні катери й широкий спектр іншого, що містить запасні частини та обладнання (URL: https://24tv.ua/zelenskiy-bayden-rozpochali-peregovori-zmi_n2571420. 2024. 7.06).

Крім того, репортер Білого дому Сеунг Мін Кім зазначила, що Д. Байден попросив вибачення за багатомісячну затримку зі схваленням допомоги для нашої держави. Проте він зазначив, що США «все ще в справі» (URL: <https://x.com/seungminkim/status/1799034157676511671>. 2024. 7.06).

У свою чергу глава України закликав прискорити постачання американської зброї та забезпечити можливості ЗСУ для ударів по території РФ. «Для ефективного захисту від щоденного російського терору Україна повинна отримати можливості завдавати ударів по військових цілях на території Росії. Також важливо посилити захист нашої Харківщини та прискорити постачання американської зброї», – додав Президент (URL: <https://glavred.net/analytics/samolety-mirage-izviniya-baydena-i-pakety-pomoshchi-itogi-vizita-zelenskogo-vo-franciyu-10571735.html>. 2024. 10.06).

Важливою та результативною стала зустріч В. Зеленського з Президентом Франції Е. Макроном, під час якої було підписано ряд угод. У Парижі 7 червня відбулася спільна пресконференція Президента Франції та Президента України за результатами спільної зустрічі. Президент Франції Е. Макрон оголосив про постачання Україні першої серії літаків «Mirage 2000-5», а також про початок підготовки пілотів-штурмовиків і механіків для обслуговування винищувачів. «Ми оголошуємо про постачання першої серії літаків “Mirage 2000-5” і про початок підготовки пілотів-штурмовиків і механіків для обслуговування цього літака. Ми вирішили, що Франція укомплектує повністю, навчить персонал повної бригади в межах зусиль з регенерації українських сил», – заявив Президент Франції. Називати точну кількість літаків Е. Макрон відмовився. «Ми домовилися про потреби, тепер пріоритет у тому, щоб почати формування пілотів і механіків. Це те, що буде запущено буквально в наступні дні у Франції, тому що йдеться про технічні навчання, які будуть на наших теренах. Після цього ми матимемо потребу уточнити можливості Франції, що вона може передати. Ці дискусії почалися вже кілька місяців тому з кількома нашими партнерами», – додав він.

Треба зазначити, що, як підраховали у виданні «La Tribune», у Франції наявності лише 26 винищувачів «Mirage 2000-5». Одна ескадрилья – 20 літаків,

тобто виходить, що Париж може дати Києву лише шість таких машин. Журналісти нагадали, що літаки є і в ОАЕ, Катару та Греції. Катар сам прагне продати свої Mirage 2000-5, а в Греції 25 винищувачів (URL: <https://www.latribune.fr/economie/international/aide-a-l-ukraine-des-mirage-et-des-questions-999460.html>).

При цьому полковник ЗСУ, військовий експерт П. Черник у своєму коментарі ситуації зазначив, що Україні потрібно хоча б 40 літаків «Mirage 2000-5», щоб відбулися зміни на фронті. Згідно з його прогнозом, фахівцям знадобиться п'ять-шість місяців, щоб навчитися керувати цією машиною. «Mirage 2000 – ніщо інше, як французький аналог F-16. F-16, звичайно, кращий, потужніший, у нього більше ракетного навантаження», – повідомив П. Черник.

Експерти вказують на те, що Mirage 2000 дуже маневрений літак, з радаром, здатним бачити приблизно на 100 км і дальністю пуску на 80 км. Проте, за словами авіаційного експерта К. Криволапа, літак програє в повітряному бою російським Су-35. Єдина його перевага перед F-16 – здатність нести далекобійні ракети «Storm Shadow/SCALP-EG» і навіть «Taurus». «У нас є такі основні завдання для авіації. Насамперед відігнати Су-34, Су-35, які КАБамаи нам дуже докучають і по лінії фронту, і по цивільних спорудах, по наших містах. Тут може працювати F-16. Він найкраще впорається із цим завданням. Трохи гірше із цим завданням справлятиметься Gripen. А ось Mirage ніяк не зможе там щось робити», – наголосив К. Криволап.

У більшості своїй експерти сходяться на думці, що літаки «Mirage» не переламають хід війни, але вони можуть стати в нагоді Повітряним силам у ситуації затримки з постачанням F-16. Так, В. Фесенко зазначив: «Наскільки я розумію, у Mirage є ряд важливих якостей для нинішньої війни. Літаки можна використовувати для запуску керованих авіабомб, а також ракет повітря-земля і повітря-повітря. Звичайно, є свої нюанси і в питаннях технічного обслуговування, як з тими ж F-16. Застосування Mirage не принесе нам переломів у війні, але нам потрібні винищувачі, тому їх потрібно брати. Зараз немає вибору, треба використовувати зброю, яку дають» (URL: <https://glavred.net/analytics/samolety-mirage-izvneniya-baydena-i-pakety-pomoshchi-itogi-vizita-zelenskogo-vo-franciyu-10571735.html>. 2024. 10.06).

Схожої думки дотримується ветеран російсько-української війни, майор запасу О. Гетьман: «Це літаки IV покоління. Казати, що вони найсучасніші – звісно, таке казати не можна, але навіть F-16, які ми очікуємо, це теж літак IV покоління, не V. І тут багато залежить від того, наскільки він модернізований».

О. Гетьман вважає, що ці літаки посилять нашу протиповітряну оборону, наші Повітряні сили, але це не стане переломом: «F-16 краще, бо він може використовуватися як штурмовик і як легкий бомбардувальник, тобто багатофункціональний, як кажуть літаюча платформа, туди можна багато чого навісити і використовувати в різних видах бою. Mirage – це виключно винищувач. Але разом, я думаю, що це дасть можливість нам давати відсіч».

Він також поінформував, скільки таких літаків потрібно, аби мати перевагу: «Для цього потрібно хоча би 100 літаків. Двадцять-тридцять – це не можна сказати, що ні про що. Це покращить ситуацію, але нічого не змінить» (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/mirage-2000-yak-ci-litaki-posilyat-ukrajinu-i-skilki-jih-potribno-getman-novini-ukrajini-50425271.html>. 2024. 7.06).

Президент Франції та Президент України також підписали угоду про фонд на 200 млн євро. Ці гроші отримають підприємств, які інвестуватимуть у відбудову критичної інфраструктури України. Із цього фонду 60 млн євро передбачено на допомогу енергетичному сектору.

Також Франція розширить мандат Французького агентства розвитку для того, щоб підтримувати проєкти на місцевому рівні. Париж відправить 20 технічних експертів при різних ключових міністерствах, для того щоб пришвидшити роботу зі стандартизації, заявив Е. Макрон.

У рамках зустрічі двох президентів відбулося підписання угоди із французько-німецькою оборонною компанією «KNDS» щодо відкриття офісу в Україні. Ідеться про виробництво боєприпасів для артилерії 155-го калібру.

Е. Макрон також заявив, що Франція планує створити коаліцію партнерів, які готові відправити в Україну своїх інструкторів. За його словами, такі переговори вже ведуться й багато партнерів уже дали свою згоду. «Ми знаємо вже, що ми не будемо самі, і ми використаємо наступні дні, щоб організувати якнайширшу коаліцію, щоб відповісти на запити України», – зазначив Президент Е. Макрон. Водночас він наголосив, що цей крок не є свідченням зацікавлення Франції в ескалації. «Ми не воюємо з Росією та не хочемо ескалації, але ми хочемо зробити все, що можемо, аби допомогти Україні протистояти російській агресії. Коли Україна просить від нас навчання на своїй суверенній території мобілізованих солдатів, чи це є ескалацією? Ні. Це не відправлення європейських солдатів чи союзників на лінію фронту», – прокоментував Е. Макрон. Він також зазначив, що в планах підготувати 400 тис. українських солдатів.

У свою чергу В. Зеленський зазначив, що робота іноземних інструкторів в Україні значно пришвидшить процес навчання українських військових. «Це більш короткий, більш практичний шлях, тому я вдячний за цю ініціативу», – наголосив Президент України.

Як стверджують у виданні «Welt», Франція надіслала запрошення 10 державам, серед яких країни Балтії, Польща, Данія, Швеція, Велика Британія, Нідерланди та США (URL: <https://www.welt.de/politik/ausland/plus251929924/Ausbildung-in-der-Ukraine-Macron-schmiedet-Koalition-der-Willigen-ohne-Deutschland.html?icid=search.product.onsitesearch>). Німецькі журналісти стверджують, що багато країн проти такої ідеї, оскільки побоюються ризиків стати прямим учасником війни РФ та України. Німеччина, Іспанія та Італія до такого кроку не готові.

Таку ініціативу Франції коментують і в експертних колах, дедалі більше сходяться на думці про те, що на сьогодні навряд чи можна говорити про те, що Франція відправить війська до України, оскільки на Заході не хочуть ескалації з РФ, а ось питання інструкторів може бути перспективним. Так, політолог В. Фесенко вважає, що «коаліція інструкторів, яку запропонував Макрон, це напрям, над яким можна попрацювати. Але ж інструктори і війська на території України – не одне й те саме. Воювати за нас ніхто не буде, тому що це ризик прямого військового зіткнення НАТО з Росією. Проти виступлять США й ряд європейських країн. От розширювати військову й політичну співпрацю між Україною та Францією необхідно. Зараз Е. Макрон виявляє такий інтерес, і це потрібно максимально використовувати» (URL: <https://glavred.net/analytics/samolety-mirage-izvineniya-baydena-i-pakety-pomoshchi-itogi-vizita-zelenskogo-vo-franciyu-10571735.html>. 2024. 10.06).

Під час пресконференції Президент Франції заявив, що Франція «завжди на боці миру, але мир не є капітуляцією». Також він зазначив, що Париж не погоджується із «червоними лініями» Кремля. Він зазначив, що Україна може розраховувати на підтримку Франції в найближчі тижні в усіх форматах дипломатичних зустрічей. «Ми за мир, згідно з міжнародним правом, яке дозволяє народу, на який нападають, захищатися», – наголосив Е. Макрон.

В. Зеленський у свою чергу наголосив, що «справедливість – це не про поступки, а домовленості – не про ультиматуми, поваги до РФ, до вбивць у нас немає» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zelenskyu-makron-uhoda/32983769.html>. 2024. 7.06).

Показово й те, що, як стверджують журналісти Le Monde (URL: https://www.lemonde.fr/international/live/2024/06/08/en-direct-guerre-en-ukraine-les-dernieres-informations_6236867_3210.html#id-1570724 ; https://www.lemonde.fr/international/live/2024/06/08/en-direct-guerre-en-ukraine-les-dernieres-informations_6236867_3210.html#id-1570724. 2024. 7.06), сторони підписали ще дві угоди – Угоду про обмін листами між Парижем і Києвом з метою відновлення співпраці для розвитку мирного використання ядерної енергії та Декларацію між міністром Збройних сил Франції та Міністерством стратегічної промисловості України для співпраці в галузі оборонної промисловості.

Треба підкреслити, що, коментуючи в цілому візит В. Зеленського до Франції, в експертних колах відзначають його ефективність і вказують на те, що у відносинах України та Франції спостерігається дуже позитивна динаміка. Головною метою було посилення двостороннього співробітництва. Так, на думку В. Фесенка, «зміцнення двосторонніх партнерських відносин між Україною і Францією, імовірно, було головною метою. Це особливо важливо в контексті протистояння України російській військовій агресії. Франція підтвердила свою підтримку, яка позначилася в наданні нового пакета допомоги та підписанні ряду угод: про постачання винищувачів “Mirage”, навчання українських військових на території Франції та спільні проекти в

оборонній промисловості. Візит Зеленського можна назвати дуже результативним», – зазначив експерт.

На думку аналітика, потрібно більше працювати з Парижем для посилення військової підтримки. «Нам потрібен не протекторат Франції, а нарощування військової підтримки України. У питанні підтримки Києва Париж досі поступається, наприклад, Берліну, який лідирує за цим показником. Франція ж перебуває наприкінці першої десятки країн, які нам допомагають. І от над посиленням допомоги від Парижу нам і треба працювати», – вважає В. Фесенко (URL: <https://glavred.net/analytics/samolety-mirage-izvineniya-baydena-i-pakety-pomoshchi-itogi-vizita-zelenskogo-vo-franciyu-10571735.html>. 2024. 10.06).

Про позитивні результати візиту Президента України до Франції говорив, коментуючи ситуацію, і радник директора Національного інституту стратегічних досліджень, дипломат А. Веселовський. За його словами, говорячи про візит Президента В. Зеленського до Франції, не потрібно забувати про Сінгапур, Індонезію, Філіппіни, Катар. Візит до Франції був таким собі завершальним моментом у тривалому турне українського Президента. Рухаючись із далекого Сходу на далекий від нас Захід, В. Зеленський провів ряд важливих і серйозних зустрічей зі світовими лідерами та досягнув хороших результатів», – прокоментував дипломат.

Він також відзначив зустріч Президента України з Президентом США Д. Байденом, яка відбулася у Франції. «Під час зустрічі Д. Байден оголосив про виділення нового пакета допомоги Україні. Це те озброєння, яке Україна просила у своїх партнерів. Що важливо, Президент США вибачився за затримку в ухваленні фінансування для України. Це говорить про те, що такі “прорахунки” з боку партнерів більше не повторяться», – зазначив А. Веселовський (URL: <https://uatv.ua/uk/partnery-ne-sumnivayutsya-v-ukrayini-ta-yiyi-peremozi-u-vijni-dyplomata-otsinyv-rezultaty-vizytu-zelenskogo-do-normandiya>. 2024. 13.06). За його словами, договори з президентами Франції та Сполучених Штатів Америки є дуже результативним завершенням цього мало не навколосвітнього турне Президента В. Зеленського.

У свою чергу військовий експерт і колишній співробітник СБУ І. Ступак помітив саме готовність Франції перейняти на себе лідерство у Європі. Він нагадав затримку допомоги США на півроку. На його думку, Е. Макрон бере на себе таку відповідальність, а американці, навпаки, поступово втрачають свій вплив у Європі.

Експерт-міжнародник М. Несвітайлов також підкреслює, що з Е. Макроном відбулася «історична трансформація». Він міркує, що після свого останнього президентського терміну лідер Франції не піде з політики, а має амбіції зайняти якусь загальноєвропейську посаду, яка мала б реальний вплив на реформування ЄС. «Для цього йому необхідно показати те, що він лідер і готовий брати на себе відповідальність та ухвалювати складні рішення. Е. Макрон говорить ті речі, які люди давно хотіли почути, зокрема про необхідність реформування Європейського Союзу», – наголосив експерт-

міжнародник (URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4692342-zelenskyi-baiden-makron-scho-nesut-zustrichi-u-frantsii>. 2024. 6.06).

Таким чином, треба погодитися з експертною думкою більшості фахівців і підкреслити, що візит Президента В. Зеленського до Франції став одним із кроків дипломатії на шляху до посилення підтримки України на Заході. Чим сильніші позиції на дипломатичній арені, тим більше шансів на отримання нових можливостей для протистояння агресії Росії на полі бою.

Зустріч із лідерами Заходу в рамках заходів, присвячених 80-й річниці висадки союзників у Нормандії, стала важливим проміжним етапом перед самітом миру. І у Франції В. Зеленський підкреслив незмінність позиції Києва в питанні завершення війни.

Проте в цій ситуації звертає на себе увагу також те, що за результатами виборів до Європарламенту партія Президента Франції Е. Макрона більше ніж удвічі поступилася ультраправому Національному об'єднанню. 9 червня він оголосив про розпуск парламенту і дострокові вибори – перший тур голосування до Національних зборів (нижньої палати парламенту Франції) відбудеться вже 30 червня (другий – 7 липня).

В експертних колах вказують, що шанси на збереження хоч якоїсь участі партії Президента Е. Макрона в наступному уряді видаються примарними (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/06/11/7187856>. 2024. 11.06).

Натомість найімовірнішим є формування уряду на базі ультраправого Нацоб'єднання та повернення Франції в період «політичного співмешкання», коли президент і прем'єр представляють ворогуючі політичні сили.

Якщо на нових виборах пропрезидентська партія «Відродження» втратить перше місце й при цьому не зможе залучити союзників серед інших центристських партій, то посаду прем'єра доведеться пропонувати лідеру Нацоб'єднання. Нехай навіть це також буде уряд меншості, бо знайти союзників радикалам буде ще складніше, ніж соратникам діючого Президента.

У такій ситуації це може бути досить слабкий і нестабільний уряд. Інша справа, що слабкість французької влади припадає на дуже складний період розгортання конфлікту у Європі. За умови формування уряду партією, відомою співпрацею з Путіним, курс Парижу на підтримку територіальної цілісності України, найімовірніше, збережеться. Проте амбітність цієї допомоги може істотно зменшитися, вважають експерти (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/06/11/7187856>. 2024. 11.06). Ідеться і про плани Е. Макрона створити «коаліцію сміливих» для направлення в Україну військових інструкторів і навіть про обіцяне передання винищувачів «Mirage 2000-5».

У разі формування уряду на базі ультраправого Нацоб'єднання реалізація цих планів неодмінно буде поставлено під сумнів й одночасно можуть посилитися заклики до переговорів з агресором і про необхідність компромісів з боку Києва.

Дозвіл на використання західної зброї для ураження цілей на території Росії в оцінках експертів

З початку повномасштабної війни українські війська, на відміну від росіян, більшою чи меншою мірою стикаються з нестачею зброї на полі бою, що зумовлено як недостатністю потужностей власного ВПК, так і повільними темпами або й паузами поставок збройної допомоги Заходу. Крім того, можливості завдання істотних втрат ворогу значно зменшувалися у зв'язку із заборонаю західних партнерів використовувати надану ними зброю для враження воєнних цілей на території РФ через, на їхню думку, високу ймовірність викликані такими ударами ескалації та загрозу масштабування українсько-російської війни на інші країни. Однак після того як 10 травня російські війська перетнули кордон на півночі від Харкова, почали знищувати прикордоння й атакувати безпосередньо обласний центр, позиція Заходу щодо надання дозволу на використання поставленої Україні зброї зазнала змін. Їх прискорила також заява Президента України В. Зеленського про те, що Росія стягує свої війська за 90 км від Харкова для чергового наступу. Також Інститут вивчення війни (ISW) проаналізував супутникові знімки й підтвердив, що в цьому районі спостерігається «розширена діяльність на базах і складах». Тож можливість завдати ударів серйозно зміцнить здатність українських сил відбивати нові атаки в регіоні (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c3ggd0de07zo>).

Серед країн, які найбільш активно постачали зброю Україні під час війни, варто відзначити Велику Британію, яка від самого початку не ставила обмежень щодо використання переданих нею засобів ураження ворога, а головне – своїх далекобійних ракет «Storm Shadow», які почали надавати ще весною 2023 р. Польща також неодноразово наголошувала, що українці можуть використовувати польську зброю на власний розсуд. В останній тиждень травня західні союзники України один за одним почали публічно заявляти, що ЗСУ повинні мати можливість за замовчуванням використовувати на свій розсуд усю надану зброю по військових цілях у РФ, щоб максимально себе захистити. Після заяви Президента Франції Е. Макрона, що «ми повинні дозволити їм нейтралізувати російські військові бази, з яких запускаються ракети», Канада, Чехія, Польща, Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія, Естонія, Латвія, Литва, Нідерланди, Велика Британія підтвердили, що не ставили обмежень на використання наданої ними зброї. Зрештою до цієї думки також схилилися Президент США Д. Байден і канцлер Німеччини О. Шольц.

31 травня стало відомо, що Президент США Д. Байден надав дозвіл на використання американської зброї для ударів по військових об'єктах на території РФ, хоча з певними обмеженнями. Українським військам дозволили використовувати ракети короткої дальності з HIMARS або артилерію для

ураження командно-контрольних пунктів, складів озброєння та інших військових об'єктів, що використовуються в рамках російського наступу на Харків. Україні, як і раніше, заборонено використовувати далекобійні ракети «АТАСМС» проти цілей на території Росії. До цього протягом декількох місяців Україна здійснювала удари американськими ракетами по цілях у Криму, де Росія має значний контингент військ, авіації, техніки та кораблі Чорноморського флоту. Оскільки США, як і більшість міжнародної спільноти, не визнають російської анексії Криму, обмежень для України щодо завдання ударів по цілях у Криму не було. Наприкінці квітня Україна застосувала АТАСМС для удару по аеродрому в Джанкої в Криму. Хоча в минулому Україна вже отримала версію АТАСМС короткої дальності, це був перший випадок використання далекобійної версії АТАСМС, яку США таємно постачали за кілька місяців до цього. Україна також використовувала британсько-французькі ракети «Storm Shadow» для завдання ударів по російських військово-морських цілях у Криму.

Державний секретар США Е. Блінкен офіційно підтвердив, що Президент Д. Байден надав дозвіл для України бити американською зброєю по військових об'єктах на території РФ. «Упродовж останніх кількох тижнів Україна звернулася до нас і попросила дозволу використовувати зброю, яку ми надаємо для захисту від цієї агресії, включно по російських військах, які зосереджуються на російському боці кордону, а потім атакують Україну. Це право президента, і, як ви чули, він схвалив використання нашої зброї із цією метою», – заявив він 31 травня під час пресконференції після зустрічі міністрів закордонних справ країн НАТО в Празі (URL: <https://tsn.ua/exclusive/dozvil-ukrayini-biti-zahidnoyu-zbroyeyu-po-teritoriyi-rf-yaki-krayini-za-a-hto-proti-i-yak-reaguye-kreml-2592267.html>).

Прессекретар Президента В. Зеленського С. Никифоров у коментарі The Guardian також підтвердив, що Україна отримала дозвіл США на використання американської зброї для ударів по території Росії. За його словами, Україна почала отримувати позитивні сигнали з дипломатичних каналів про обмежене використання американської зброї в прикордонному регіоні, що межує з Харківщиною. Це рішення дає змогу Україні використовувати ракетні системи «НІМАРС», які надали США, для завдання ударів по російських військах і командно-контрольних центрах.

Президент В. Зеленський назвав рішення Вашингтону щодо використання наданої зброї «кроком уперед». За його словами, для України – це можливість захистити жителів прикордонних територій. «Я хочу побачити, що відбудеться на практиці. Але те, що бачу – це у будь-якому випадку є кроком уперед до цієї цілі, яку ми обговорювали раніше, щоб уможливити для нас захист наших людей, які живуть біля кордону», – заявив В. Зеленський (URL: <https://tsn.ua/politika/yakoyu-zbroyeyu-ssha-dozvolili-biti-vglib-rosiyi-u-wsj-z-yasovali-2590995.html>).

Імовірно, одним з факторів, що спонукав адміністрацію Д. Байдена змінити свою політику щодо використання Україною американської зброї для

ударів по території Росії, стала також критика Білого дому конгресменами з обох партій. На слуханнях у Комітеті із закордонних справ палати представників Конгресу 22 травня голова комітету республіканець М. МакКол звинуватив адміністрацію Д. Байдена та радника Білого дому з питань національної безпеки Д. Саллівана в тому, що обмеження з боку США створили в прикордонних районах Росії «укриття» для російської армії.

Українці повинні мати можливість вести вогонь будь-де всередині Росії, «але з певними обмеженнями» на такі території, як російські ядерні об'єкти, заявив в інтерв'ю «Голосу Америки» колишній голова Центрального командування США генерал у відставці Ф. МакКензі (URL: <https://www.holosameryky.com/a/makkenzi-intervu/7651171.html>). Він наголошує, що не можна росіянам давати можливість для укриття, це шкодить здатності України вести війну. «Ми повинні надати Україні певну гнучкість щодо того, куди вони завдають ударів всередині Росії. Не можна давати росіянам захищеної зони. Конвенційні (неядерні) російські командні пункти, логістика та інші формування – справді поза небезпекою. Я вважаю, що це істотно зашкодило здатності України відповісти на цей останній наступ», – аналізує американський генерал у відставці.

Деякі експерти припустили, що Д. Байден погодився надати дозвіл не стільки через наступ на Харківщині, а через внутрішні президентські передвиборчі перегони. «Байден протягом усіх років свого президентства в підтримці України робив усе наполовину. Тому я схильний думати, що цей дозвіл відбувся під тиском того, що його політичний опонент Трамп почав перегравати своєю непередбачуваністю й тим, що почав робити начебто дикуваті заяви: забомбить Москву та Пекін. Усі ж ми розуміємо, питання тут трішечки в іншому, сьогодні політики на кшталт прогнозованого, професійного, досконалого Байдена програють авантюристам на кшталт Путіна й Трампа. Тому Байден начебто розтягується в такому шпагаті», – коментує директор Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння В. Бадрак, який вважає, що американський Президент навіть після цього дозволу демонструє свою нерішучість під впливом путінського шантажу про ядерні загрози (URL: <https://espresso.tv/poyasnuemo-ne-panatseya-peremogi-alezakhistit-kharkiv-yak-dozvil-vikoristovuvati-zakhidnu-zbroyu-po-teritorii-rf-dopomozhe-ukraini-poyasnyuemo>).

Утім, така зміна політики США вже має вплив на ситуацію на полі бою, руйнуючи передусім плани РФ щодо наступу на Харків, кажуть оглядачі. Британський військовий аналітик Ф. О'Браєн вважає, що в наступі на Харків Росія «зухвало розраховувала скористатися страхами США» щодо застосування американської зброї по території Росії. Однак «адміністрація Байдена цього тижня робила непроникне обличчя, але дозволила українські атаки по Росії із застосуванням зброї США». Тепер, пише Ф. О'Браєн в аналітичному блозі, «наступ на Харків відкрив російські сили для атак американською зброєю, про які раніше неможливо було й подумати» (URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/analyky-ssha-vidpovid-na-udary-po-kharkovu/32976671.html>).

Наступ Росії на Харків зупинився, втрати росіян найвищі за весь час війни, пише Ф. О'Браєн. «Тепер, із дозволом стріляти по території Росії, харківський наступ стає ще більшим тягарем для Росії». Військовий аналітик також припускає, що ЗСУ зможуть зірвати російський наступ на Суми ще до того, як росіяни перетнуть кордон.

У свою чергу, Washington Post із посиланням на українських військових вказує, що Кремль усе ще зможе обстрілювати Харків, адже Білий дім не дав дозволу на застосування далекобійної зброї для ударів по Росії. «Через обмеження дальності, зміна в політиці, імовірно, не зашкодить російським атакам з використанням КАБів, які запускають глибоко з російської території і які після запуску надзвичайно складно перехопити», – ідеться в статті WP. Серед систем, які США дозволили застосовувати для ударів по Росії – HIMARS. WP з посиланням на українських аналітиків вказує, що РФ може глушити сигнали цих систем електронікою.

Американський Інститут вивчення війни водночас вважає, що «позиція США недостатньо чітка, що є втратою можливості відкинути російський наступ через кордон на півночі України». Аналітики вказують, що хоча директор з питань Європи в Раді нацбезпеки США М. Карпентер ствердно відповів на питання «Голосу Америки» щодо можливості ударів по російській території для захисту також і Сумської області, особи, наближені до Офісу Президента України, у коментарі Politico висловили розчарування тим, що дозвіл на застосування зброї обмежено захистом Харківської області. ISW припускає, що такі різні повідомлення про позицію США вказують, що США можуть дозволити застосовувати американську зброю по території Росії і для захисту інших українських регіонів, не лише Харкова. Американські аналітики вважають, що навіть незначна концентрація військ у російських Брянській і Курській областях може відволікти українські сили з інших напрямків. ISW закликає уряд США дати чіткий дозвіл застосовувати американську зброю по території Росії, включаючи тил.

Як зазначають в ISW, дозвіл США завдавати ударів по території РФ з американської зброї для ураження деяких військових об'єктів на невеликій ділянці українсько-російського кордону зменшив розмір наземної російської «недоторканної» території максимум на 16%. Політика США дає змогу агресору зберігати ще щонайменше 84% наземного захисту, оскільки Україні заборонено використовувати зенітні ракетні системи на решті території Росії, що захищає переважну більшість її оперативного та глибокого тилу (URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/isw-dozvil-ssha-biti-po-rf-skorotiv-ploshchu-bezpechnoho-prostoru-ahresora-na-16-1004531.html>).

Обмеження дозволу США використовувати надане ними озброєння лише певними видами та територіями, за словами директора інформаційно-консалтингової компанії «Defense Express» С. Згурця, створює враження, що якщо ворог наступатиме, наприклад, не на Харківщину, а на інші ділянки в

Сумській чи Чернігівській областях, Україні знову треба буде звертатися за дозволами. У цьому ж контексті експерт зауважує, що ворог дислокує свою авіацію на летовищах за 200 км від кордону з Україною, тому важко зрозуміти, як літак застосовуватиме свої КАБ – спрямує на Харківщину чи на інші наші міста. С. Згурець сподівається, що це лише перший крок перед тим, аби насправді скасувати заборону на використання в тому числі й АТАСМС (<https://espresso.tv/poyasnuemo-ne-panatseya-peremogi-ale-zakhistit-kharkiv-yak-dozvil-vikoristovuvati-zakhidnu-zbroyu-po-teritorii-rf-dopomozhe-ukraini-poyasnuemo>).

Генерал-майор запасу СБУ В. Ягун вважає, що в питанні надання дозволу на використання західної зброї йдеться більше про стратегію – як переломити перевагу росіян принаймні в небі. Адже ворог щодня завдає численних руйнувань і жертв саме через застосування 500 кг КАБів, які вони запускають з винищувачів навіть не входячи в повітряний простір України, а зі своєї території. Він також наголосив, що «цей дозвіл не панацея від усіх наших проблем і завтра перемоги в тому напрямку точно не буде. ...Наші союзники зробили як завжди: спершу запізналися з цим дозволом, та ще й знову дали певні обмеження. Однак, сподіваюся, що ситуація буде покращуватися на нашу користь. Бо їхні літаки навіть не заходять у наш повітряний простір, вони обстрілюють Харків за 70 км від нього. Тому збивати їх західною зброєю на їхній території – це саме те, що ми можемо тепер робити, щоб відігнати винищувачі від Харкова».

Крім того, експерт зазначає, що на прикордонні вороги довгий час накопичували сили і засоби на логістичних шляхах, тож це була одна з проблем, яку ЗСУ не могли розв'язати. «Ті засоби, які ми мали, були обмежені в дальності. Тепер можемо накривати далекобійними ракетами й таким чином забезпечити прикриття цієї ділянки фронту від можливих накопичень, у першу чергу особового складу і військової техніки, а також складів, якихось командних чи опорних пунктів. Тому це рішення справді було дуже потрібне, бо використання зброї США, щоб заздалегідь ліквідувати небезпеку ще на території РФ точно покращить наші спроможності в рази».

Та чи не найважливіше, за словами В. Ягуна, – це можливість ефективно використовувати F-16, які вже цього літа мають з'явитися в повітряному просторі України. «Основне, що найбільше турбувало, – це використання F-16, тому що їх застосування лише у повітряному просторі України, наприклад, як Бельгія заявила – це трішки абсурдна ситуація. Ці літаки спроможні бити на дальність до 600 км, залежить від озброєння. Тому вони мають в першу чергу забезпечувати не підхід російських літаків до нашої території – це основне і важливо для нашої оборони».

Попри такі істотні територіальні обмеження, ці рішення – краще, аніж нічого, вважає експерт Ради зовнішньої політики «Українська призма» з питань США та Великої Британії О. Краєв. На його думку, з військової точки зору це допоможе Україні нівелювати загрозу російського наступу з боку Сумської області, на кордоні з якою Росія сконцентрувала велике угруповання

військ. «У нас буде можливість попередити потенційний наступ на Сумщину, знищити їхнє угруповання військ та інфраструктуру, підірвати їхню мобільність і, по суті, захистити ще один регіон України від потенційного повторення російського вторгнення», – підкреслив О. Краєв у коментарі DW (URL: <https://www.dw.com/uk/dozvil-biti-zahidnou-zbroeu-po-rf-strimane-shvalenna-z-kieva/a-69239965>).

Натомість, за його словами, це рішення має й політичний вимір. Адже коли міжнародні партнери не зважають на російські погрози та перетинають уявні «червоні лінії», які малює Росія, то це є позитивним сигналом. «Як показує досвід, російські “червоні лінії” – це політичний симулякр, неіснуючі фантоми, які створюються російською пропагандою для того, аби насаджувати Заходу думку, що провокувати Росію і давати більше підтримки для України – це небезпечно, бо потім буде ядерна зброя, війна, апокаліпсис і так далі. І щоразу, коли наші партнери йдуть на подібне загострення, це позитивний сигнал, адже міф російської пропаганди потроху починає розвалюватись», – переконаний експерт.

Тим часом директор військових програм Центру ім. О. Разумкова, військовий експерт М. Сунгуровський вказує на відсутність розуміння партнерами можливостей Києва у використанні західної зброї для ударів по території РФ. На його думку, для того, аби ця зброя могла використовуватися для ударів по території Росії, одних політичних заяв країн, які її передали, замало. За словами експерта, відповідний пункт має з'явитися у двосторонніх договорах про передачу зброї. Лише після цього Збройні сили України зможуть завдавати ударів по російській території. Окрім того, як вказує М. Сунгуровський, поки не зрозуміло, чи цей дозвіл стосуватиметься вже наданої зброї, чи лише нових поставок.

Водночас М. Сунгуровський переконаний, що рішення США та Німеччини може підштовхнути інші країни до більш рішучих дій та визначеності в цьому питанні. «Крапельний режим постачання зброї та зняття обмежень на її застосування по території Росії показує свою неефективність. Тож рішення США може підштовхнути європейських партнерів, які вагаються, наслідувати США. Для нас важливо, аби обмеження були зняті не тільки для зони поблизу Харківської області, а й на інших напрямках», – підкреслює М. Сунгуровський.

Утім, експерти сходяться на думці, що Україна зможе домогтися цього лише ближче до президентських виборів у США, коли політичні опоненти змушуватимуть нині чинного президента Д. Байдена діяти рішучіше щодо України. «Трампісти вже почали тиснути на адміністрацію Байдена і використовувати риторику, що мовляв, дивіться, Байден слабкий, він не може врятувати Україну, він заледве дав їм зброю, а тепер забороняє нею користуватися, він підставляє Америку та робить її слабкою. Якщо дозволу на використання зброї по всій території Росії не буде, вони з'їдять його рейтинг», – вважає експерт Ради зовнішньої політики «Українська призма» О. Краєв.

Тож, на його думку, США доведеться погодитися на використання Україною своєї зброї для ударів по Росії без будь-яких обмежень.

«США і Захід готові до стирання чергових “червоних ліній”, які були раніше. Вони готові йти далі, попри обережні підходи, і посилають відповідний сигнал Кремлю», – зауважує військовий експерт, керівник Центру військово-правових досліджень О. Мусієнко. Він констатує, що російська військова машина знахабніла, вони вже почали будувати тимчасові пункти дислокації за 10 км від українських кордонів. Тому тепер «логіка полягає в тому, щоб не дати поширюватися далі російській агресії та російським військам, мати можливість вести наступальні дії, створити серйозні проблеми для російських військ, логістики й відкинути їх від кордонів України на відстань, яка буде ускладнювати для них логістику», резюмував експерт (URL: https://24tv.ua/yak-udari-po-rosiyi-zahidnoyu-zbroyeyu-vplivayut-front-dumka_n25740530).

Позицію української сторони розділяє й ізраїльський військовий оглядач Д. Шарп. Він вважає, що великим плюсом для України було б, якби США дозволили використовувати для ударів по РФ весь наявний у ЗСУ арсенал американської зброї: ракети АТАСМС, установки HIMARS та артилерію. За його словами, можливість завдати ударів по прикордонних територіях РФ може надати ЗСУ тактичні переваги, особливо у Харківській області. Завдяки далекобійній зброї Україна могла б знищувати російську артилерію, ППО та аеродроми в глибині Росії, що створить великі проблеми для країни-агресорки. Тоді росіяни будуть змушені або посилити захист цих об'єктів, збільшивши кількість ППО та РЕБ, або переносити аеродроми, що призведе до великих додаткових витрат та погіршить ефективність авіації.

На думку Д. Шарпа, удари ЗСУ по російських тилах можуть змусити Росію «замислитись» та перестати тероризувати мирне населення масованими ударами по цивільній інфраструктурі в глибині території України. «Може виникнути фактор взаємного стримання. Не факт, що це буде, але виключати цього не можна», – додав Д. Шарп (URL: <https://tsn.ua/ato/yakimi-kozirami-zsubitmut-po-teritoriyi-rosiyi-ekspert-pro-naslidki-udariv-ta-reakciyu-kremlya-2591085.html>).

Водночас Д. Шарп зазначив, що дозвіл США застосовувати їхнє озброєння на території РФ є важливим як знаковий прорив. «У той час, коли адміністрація Байдена долає психологічний бар'єр, стає легше долати такі бар'єри й іншим нашим союзникам. Звичайно, гарантувати нічого не можна, але це добрий знак», – вважає експерт (URL: <https://tsn.ua/politika/yako-yu-zbroyeyu-ssha-dozvolili-bitivglib-rosiyi-u-wsj-z-yasovali-2590995.html>).

І справді, після США країни одна за одною почали оголошувати про дозвіл застосовувати їхню зброю по території РФ, або принаймні в багатьох країнах почалося серйозне обговорення цього питання. Через посилення атак армії РФ у Харківській області Федеральний уряд Німеччини також вирішив пом'якшити обмеження на застосування німецької зброї по території Росії. Рішення уряду Німеччини надійшло одразу після того, як Президент США

Д. Байден заявив про дозвіл використовувати американську зброю для ударів по території Росії. За даними BILD, для ударів по російській армії на території РФ розглядаються дві німецькі системи: самохідна гаубиця «Panzerhaubitze 2000» та броньована ракетна система залпового вогню «Mars II». Утім радіус завдання ударів невеликий – максимальна зона ураження цілей за кордоном становить не більш ніж 40 км (URL: <https://tsn.ua/politika/yakouyu-zbroyeuy-ssha-dozvolili-bitivglib-rosiyi-u-wsj-z-yasuvalli-2590995.html>).

Коментуючи рішення Німеччини дозволити використання наданої Україні зброї по цілях на території Росії, генерал-майор Бундесверу К. Фройдінг звернув увагу, зокрема, на роль систем протиповітряної оборони. Берлін надав Києву дві батареї одного з найпотужніших зенітно-ракетних комплексів світу – «Patriot». «Цілком можна уявити, що системи Patriot тепер використовуватимуться в районі Харкова і над територією Росії. Вони чудово придатні до того, щоби протидіяти російським літакам, які скидають жажливі керовані авіабомби», – зазначив К. Фройдінг в інтерв'ю телеканалу «ARD» 2 червня (URL: <https://www.dw.com/uk/akou-zahidnou-zbroeu-ukraina-bitime-rosii2-a-69268123/a-69268123>).

Заява німецького генерала, який координує допомогу Україні в бундесвері, перегукується з пресрелізом уряду Німеччини від 31 травня, у якому рішення надати дозвіл на використання німецької зброї по цілях на території Росії було обґрунтоване найперше через удари з території Росії по Харківщині. Особливу руйнівну силу мають КАБи – керовані авіабомби, які скидають літаки з російської території. Росія дедалі частіше використовує їх, бо вони є значно дешевшими за високоточні крилаті ракети. Через свою неточність ці авіабомби несуть особливу небезпеку для цивільного населення. Найбільші з них знищують все навколо в радіусі кількох сот метрів, залишаючи вирви від вибуху глибиною до декількох метрів.

Експерт Європейської ради з міжнародних відносин (ECFR) Г. Грессель також назвав саме Patriot ключовою зброєю, яка може бути застосована по російській території. «Якщо використовувати ці системи для захисту Харкова та інших прикордонних міст, вони можуть збивати російські винищувачі по той бік російського кордону, перш ніж вони зможуть скинути свої керовані авіабомби», – зазначив Г. Грессель. Експерт додає, що літаки, які скидають КАБи, є вразливими для систем ППО наземного базування, оскільки щоб відправити плануючу бомбу на максимальну відстань, вони мають здійснити скидання з великої висоти.

Керовані, або, як їх ще називають, плануючі авіабомби можуть летіти на відстань до 70 км, пояснив DW авіаексперт В. Романенко. Тож у разі розташування неподалік російського кордону систем «Patriot» російським літакам доведеться залітати в зону досяжності української ППО, щоб скинути ці бомби. «Жоден радянський зенітно-ракетний комплекс, який перебуває на озброєнні України, не може за своєю дальністю збивати літаки, які запускають КАБи. Це можуть робити лише Patriot, дальність яких сягає 160 км», – констатує В. Романенко.

Г. Грессель, однак, застерігає від завиСОких очікувань щодо дальності ураження. «Земля – кругла. Починаючи від 40 км відстані вигин обрїю призводить до того, що об’єкти можуть летїти за горизонтом радарів. Якщо на шляху є пагорби або будівлі, це може ще збільшити “сірі плями” для радарів», – нагадує експерт.

Ще одна проблема: цих американських систем на озброєнні ЗСУ нинї лише кілька одиниць. Щоб захистити від російських ракет і бомб всю Україну, як у квітні заявив Президент В. Зеленський, їх потрібно щонайменше 25. Дотепер Patriot прикривали від російських ракет Київ, базування інших батарей невідоме. Найрезонансним використанням для них в умовах дефіциту систем ППО експерти називають прикриття великих міст та ключових об’єктів критичної інфраструктури.

Г. Грессель зазначає, що поблизу лінії фронту розташовувати Patriot ризиковано через загрозу виявлення російськими безпілотниками-розвідниками, такими, як «Орлан», і подальшого ураження дронами-камікадзе широкого радіусу дії на кшталт «Ланцета». «Проблема батарей “Patriot” у тому, що вони доволї великі і їх важко маскувати», – зауважує Г. Грессель. Втрата будь-якої системи «Patriot» була би болючою для ЗСУ з огляду на їхню дорожнечу і дефіцитність.

Якщо Київ усе ж ризикне передислокувати якийсь із Patriot ближче до кордону, то статися це може радше після того, як захист інших регіонів від російських ракет візьмуть на себе літаки F-16. Як пояснювали раніше у військово-повітряних силах України, ракетами «повітря-повітря» західні бойові літаки можуть ефективно збивати крилаті ракети та прикривати значні території.

Поки ж прїоритетною цїллю Збройних сил України після часткового скасування західними партнерами обмеження на використання зброї по російській території стали зенітно-ракетні комплекси. Зокрема, 3 червня, українські військові блогери та OSINT-експерти поширили в соцмережі «X» відео ураження російського зенітного комплексу С-400. Як місце удару фахівці ідентифїкували Белгородську область Росії. Це очевидно стало першою значною втратою російської сторони після того, як західні партнери скасували заборону бити по території Росії своєю зброєю.

Аналітики українського фахового видання «Defense Express», проаналїзувавши зняті після удару фото та відео, визначили, що ураження було здійснене американськими ракетами «GMLRS», запущеними з ракетної системи залпового вогню «HIMARS». Цї ракети оснащені вольфрамовими кульками, які при ураженні цїлі розлітаються на велику площу. Це дає змогу одночасно вивести з ладу декілька одиниць техніки, розосередженої на певній території. Удар саме такою ракетою, як констатували аналітики Defense Express, дав змогу нейтралїзувати не лише кілька пускових установок батареї С-400, але й радіолокаційну техніку. Експерти називають удар по російській установці С-400 в Белгородській області РФ прикладом ефективного використання переваг саме західного озброєння.

Іншими потенційними цілями ударів по той бік кордону аналітик берлінського Фонду «Наука і політика» В. Ріхтер назвав транспортні вузли, логістичні об'єкти і штаби, позиції артилерії, а також авіабази. «Якщо говорити про авіабази або точки запуску ракет, можуть бути застосовані французько-британські ракети Scalp/Storm Shadow. Їх запускають з літаків, які можуть близько підходити до кордону», – зазначив В. Ріхтер. Знищення ворожих батарей ППО поблизу кордону, як це сталося в Белгородській області, може розширити простір для маневру українських літаків у прикордонних районах, додає він.

Водночас В. Ріхтер нагадує, що удари західними ракетами вглиб Росії мають потенціал для ескалації прямого протистояння між Заходом і Москвою. На думку берлінського експерта, українська сторона вже завдавала успішних ударів по російській території власними дронами-камікадзе. Тому застосування західних ракет, враховуючи всі ризики, може бути недоцільним, вважає В. Ріхтер.

Г. Грессель називає логічними удари, перш за все, саме по російських зенітно-ракетних комплексах С-300 або С-400 поблизу кордону. Крім небезпеки для українських літаків, ці установки становлять проблему і для цивільного населення прикордонних міст України. Проте Г. Грессель зауважує, що для ударів по російських зенітних комплексах є лише невелике вікно можливостей. «Слід виходити з того, що Росія протягом наступних тижнів пристосує власне розташування до українських ударів. Отже, українці намагатимуться вразити якнайбільшу кількість цілей одразу після зняття заборони на застосування західної зброї по Росії. У майбутньому росіяни вже не будуть так легковажно виставляти свої ресурси напоказ», – прогнозує німецький експерт.

Зміна політики щодо застосування західної зброї «дозволить Україні завдати ударів по російських підрозділах, особливо по важливих цілях, таких, як органи управління, артилерія, підрозділи логістики та ППО, які розташовані на російській території поблизу Харкова і зосереджують або відпрацьовують майбутні операції проти України», – заявив М. Раян, генерал-майор австралійської армії у відставці. «Саме такий крок – здатність знищити російські збройні сили ще до того, як вони будуть залучені до бойових дій – необхідний, поки Україна відновлюватиме свою армію у 2024 році», – вважає він (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zastosovuvaty-zakhidnu-zbroyu-dlya-udariv-po-rosiyi/32979247.html>).

«Однією з причин нинішнього успіху Росії є домінування в повітрі. Росія має можливість використовувати планерні бомби, які скидаються з літаків», – констатує Й. Норберг, старший аналітик і експерт з питань російської армії в Шведському інституті оборонних досліджень FOI. За його словами, маючи західне озброєння і можливість завдати ударів по російських аеродромах, Україна зможе зменшити здатність Росії ефективно атакувати Україну з повітря. «Вони будуть змушені відступити, що також ускладнить їм ситуацію

з польотами над територією України», – наголосив Й. Норберг в інтерв'ю мовнику «Радіо Свобода».

М. Сунгуровський переконаний, що рішення США та Німеччини може підштовхнути інші країни до більш рішучих дій та визначеності в цьому питанні. «Крапельний режим постачання зброї та зняття обмежень на її застосування по території Росії показує свою неефективність. Тож рішення США може підштовхнути європейських партнерів, які вагаються, наслідувати США. А для нас важливо, аби обмеження були зняті не тільки для зони поблизу Харківської області, а й на інших напрямках», – зауважує М. Сунгуровський (URL: <https://www.dw.com/uk/dozvil-biti-zahidnou-zbroeu-ro-rf-strimane-shvalenna-z-kieva/a-69239965>).

Наразі відомо, що 13 країн-партнерів офіційно повідомили про відсутність заборони на використання їхньої зброї для атак на країну-агресора. Ідеться про Францію, Литву, Латвію, Канаду, Швецію, Естонію, Польщу, Фінляндію, Чехію, Велику Британію, Нідерланди, Німеччину та США. Водночас серед західних партнерів немає єдності щодо надання дозволу на нанесення ударів переданою Україні зброєю по російській території. Зокрема, якраз тоді, коли Нідерланди й Данія дозволили завдавати удари по цілях у Росії бойовими літаками F-16, які невдовзі будуть передані Україні, Прем'єр-міністр Бельгії А. де Кроо наголосив, що винищувачі F-16 можна буде використовувати лише для завдання ударів по своїй окупованій території. Італія нещодавно повідомила про надання ще однієї системи протиповітряної оборони SAMP/T, але зазначила, що її використання не санкціоноване над територією Росії. Прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан взагалі наполягає, що війну на кордоні НАТО і ЄС треба закінчити просто шляхом припинення постачання Україні зброї. В. Орбан також розкритикував ініціативу окремих західних країн дозволити Україні бити наданою союзниками зброєю по території Росії. На його думку, це нібито «наближає Європу до руйнування». «Війна – це монстр, який постійно голодний, його треба годувати, і його треба годувати грошима. І я бачу, що американці і демократичний уряд Сполучених Штатів, і лідери Європейського Союзу готові його годувати», – каже В. Орбан (URL: <https://tsn.ua/politika/yakoyu-zbroyeyu-ssha-dozvolili-bitivglib-rosiyi-u-wsj-z-yasuvali-2590995.html>).

На переконання політтехнолога О. Кочеткова, дозвіл на вільне використання західної зброї – це все ж таки значною мірою дипломатичний тиск на ворога, натяк на те, що в разі продовження агресії технологічна перевага ЗСУ на полі бою може стати вагомішою. Водночас сам дозвіл на удари по території недоімперії нічого не важить, якщо нема чим бити. Тому наші партнери у будь-якому випадку збережуть контроль за цим чутливим процесом, аж доки ми не почнемо самі виробляти більше того, що потрібно для нашої безпеки, вважає О. Кочетков (URL: <https://glavcom.ua/columns/olexkochetkov/jevropa-pochinaje-prokidatisja-pro-dozvil-na-vilne-vikoristannja-zakhidnoji-zbroji-1003190.html>).

Журналіст і незалежний експерт І. Киричевський погоджується, що дозволи бити по РФ не вирішують проблеми банального дефіциту західних ракет та снарядів. За інформацією з відкритого доступу, підрахунки від RAND свідчать, що лише цього річ для потреб оборони треба десь 8 тис. GMLRS, а для наступальних дій – всі 25 тис., хоча у 2025 р. американський ВПК сподівається виготовити хоча б 11 тис. Та й історія, що Франція передаватиме нам списані, але відновлені SCALP-EG виникла теж не від доброго життя – або є такі ракети, або взагалі ніяких (URL: <https://glavcom.ua/columns/ivan-kirichevskiy/dozvil-biti-po-teritoriji-rosiji-chomu-tse-ne-virishuje-problemi-1003830.html>).

Утім, як констатує голова Ради резервістів Сухопутних військ ЗСУ І. Тимочко, дозвіл партнерів використовувати свою зброю по території Росії вже вплинув на ведення бойових дій окупантів. Ворогу доводиться змінювати тактику війни, логістику, розміщення складів та формування військових центрів. І. Тимочко зазначив, що через дозвіл наших партнерів атакувати територію Росії своєю зброєю, противник втратив зв'язок із лінією фронту. Окупантам довелося перенести свої штаби вглиб країни, за межі досягнення зброї союзників. «Факт можливості ураження ворожих військ на території Росії змусив окупантів змінити стратегію і тактику. Можливо, це навіть скасувало декілька наступальних операцій, які мали відбутись після наступу російських військ на півночі Харківщини», – припустив він (URL: https://24tv.ua/dozvil-ataki-po-teritoriyi-rosiyi-timochko-skazav-yak-tse-vplivaye_n2576995).

Як і очікувалося, в Кремлі відреагували на отримання Україною дозволу на використання американської зброї для ударів по території Росії. Рішення прокоментував речник російського диктатора Путіна Песков, який заявив, що Україна, мовляв, уже намагається завдати ударів по території Росії американською зброєю. За його словами, ідеться про втягнення США у війну, або, як він наголосив, – у конфлікт.

Сам же Путін у коментарі пропагандисту П. Зарубіну заявив, що завдання для високоточної західної зброї формують у країнах НАТО. Це переважно невеликі країни із густозаселеними територіями. Їм варто пам'ятати про цей факт, коли вони битимуть по території Росії, пригрозив російський президент (URL: https://glavcom.ua/world/observe/ssha-dozvolili-ukrajini-bit-po-rf-nadanoju-zbrojeju-kreml-vidreahuvav-1003291.html#google_vignette).

Готовність Заходу, попри погрози викликати на себе новий рівень ризику, дозволивши Україні використовувати надане озброєння для ударів по території Росії, є, на думку експертів, різким зрушенням у мисленні країн-партнерів з часу повномасштабного вторгнення в лютому 2022 р. Тоді країни НАТО нервували з приводу надання Україні будь-якої наступальної зброї. Надання Києву кожного нового значного потенціалу – ракет дальньої дії, танків, винищувачів – супроводжувалося тривалими, подекуди болісними дебатами на Заході та ядерними погрозами з боку Росії. Проте щоразу, коли

країни НАТО переступали поріг, Кремлю не вдавалося реалізувати свої ядерні залякування. І це полегшило західному альянсу зробити наступний крок. Але той факт, що США та їхні союзники вже не так стурбовані ядерними заявами Росії, не означає, що вони повністю відкидають цю загрозу. Дехто у Європі та США досі збентежені можливістю ескалації, тому й у питанні дозволу на використання західної зброї для нанесення ударів по території Росії немає єдності. Тим не менш, хоч із запізненням, але все ж ЗСУ нарешті отримали можливість вести як контрбатареїну боротьбу гаубицями, так і бити ракетами по ту сторону кордону, де є скупчення особового складу росіян та їхньої техніки. Це допоможе зірвати плани Кремля про «санітарну зону» на прикордонних територіях.

Дозвіл використовувати західну зброю для ударів по певних об'єктах на території ворога – величезне зрушення, вважають експерти, однак для закінчення війни всі ліміти на ураження цілей в РФ мають бути повністю зняті. Адже обмежені можливості ЗСУ для відповіді, ускладнені стриманістю Заходу, можуть призвести до ще більшого розширення лінії фронту на півночі України. І зволікання з рішенням, як це вже було з наданням допомоги, щодня збільшує ціну, яку доводиться платити Україні, перебуваючи в обороні.

О. Аулін, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Вибори Президента Ірану-2024: наслідки для України

Загибель наприкінці травня у вертолітній катастрофі Президента Ісламської Республіки Іран (далі – ІРІ) І. Раїсі, який повертався з іншими високопосадовцями з Азербайджану, стала причиною нових президентських виборів, запланованих на 28 червня поточного року. Серед шістьох офіційних претендентів переважають представники місцевих консервативних кіл, що може негативним чином позначитися на подальшій ролі ІРІ в російсько-українській війні.

Експрезидент Ірану І. Раїсі народився в м. Мешхед у 1960 р. У 15 років він вступив до престижної релігійної семінарії країни в м. Кум. У 1984 р. почав працювати в судовій системі. У віці 25 років І. Раїсі став заступником прокурора столичного Тегерану. Пізніше він був призначений на посаду заступника голови судової влади. У 1988 р. І. Раїсі був одним із чотирьох суддів, які засідали у «комісіях смерті». Ці комісії вирішували долі тисяч ув'язнених опозиціонерів, страчених в іранських в'язницях після закінчення терміну ув'язнення. Ці страти – одна з найбільш закритих тем у післяреволюційній історії Ірану, тому ніколи не були офіційно розслідувані. Протягом усієї кар'єри І. Раїсі підтримував тісні особисті зв'язки з представниками консервативної іранської еліти. Він навчався в нинішнього верховного лідера (рахбара) Ірану аятоли А. Хаменеї та був близьким до ключових фігур у Корпусі вартівих ісламської революції. У березні 2016 р. І. Раїсі був призначений главою одного з найвпливовіших і найбагатших

релігійних фондів Ірану «Астан Кудс Разаві», в обов'язки якого входить нагляд за найбільшою святинею шиїтів країни в м. Мешхед – мавзолеєм імама Рези. Призначення на цю посаду означало величезний престиж і вплив. Багато спостерігачів дійшли тоді висновку, що І. Раїсі готують на роль наступного рахбара. Крім того, він був обраний заступником голови Асамблеї експертів – духовного органу, що складається з 88 членів і відповідає за вибори верховного лідера ІРІ. В останні роки свого життя І. Раїсі незмінно займав жорстку позицію щодо Ізраїлю та Заходу. У квітні 2022 р. він попередив, що Ізраїль стане мішенню для іранських збройних сил, якщо той зробить навіть найменший ворожий крок у бік Ірану. В інтерв'ю у вересні того ж року він засудив так звані Авраамські угоди, які передбачали нормалізацію відносин між Ізраїлем і кількома арабськими державами та були підписані за посередництва Д. Трампа. У березні 2022 р., після російського вторгнення в Україну, І. Раїсі сприяв зближенню Тегерану з Москвою, яке призвело до постачання в РФ іранської зброї. У грудні 2023 р. І. Раїсі скасував поїздки до Женеви через звинувачення його в злочинах тих часів, коли він був суддею «комісії смерті» (URL: <https://www.bbc.com/russian/articles/ckkkwrp36kyo>). Отже, якби І. Раїсі став наступним рахбаром, то це була б надзвичайно токсична для США і їхніх союзників політична фігура, перебування якої при владі не сприяло б поліпшенню відносин з Україною та її західними партнерами.

Найбільш впливовою фігурою серед претендентів на пост Президента Ірану сьогодні є спікер Ісламської консультативної ради / меджлісу (парламенту ІРІ) М. Б. Галібаф. На думку багатьох експертів, він є ставлеником влади на виборах, тому має найбільші шанси очолити виконавчу гілку влади в країні. М. Б. Галібаф називає себе «солдатом Ісламської революції». У минулому командував Повітряно-космічними силами в складі КВІР, з 2000 до 2005 р. очолював поліцію Ірану. Під час перебування на цій посаді він жорстоко придушував студентські протести в країні. З 2005 по 2017 р. М. Б. Галібаф обіймав посаду мера Тегерану. За повідомленнями іранських журналістів, у період його керівництва столицею багато об'єктів державної власності було продано за сильно заниженими цінами, у деяких випадках на 50 % нижче за ринкову вартість. Серед покупців, як стверджується, були представники уряду, зокрема безпосередньо родини Галібаф. Крім того, повідомлялося, що М. Б. Галібаф перераховував значні суми з міської скарбниці до фонду своєї дружини. З 2020 р. М. Б. Галібаф обіймає посаду голови парламенту Ірану. Як і всі інші керівники Ісламської Республіки, він відкидає західні цінності свободи та демократії, виступає за встановлення в іранському суспільстві ісламських цінностей і законів. До них належать і ті, що засновані на нормах шаріату та обмежують жінок у правах. Торкаючись ситуації в Україні, у своєму виступі на ІХ Парламентській асамблеї держав-членів БРІКС (2003 р.), М. Б. Галібаф заявив: «Ісламська Республіка Іран хоче негайного припинення війни в Україні, але водночас вважає, що НАТО та Америка були причиною цієї війни» (URL:

<https://nournews.ir/ru/news/172655>). Разом з тим син голови парламенту Ірану Е. Галібаф з 2019 р. добивається постійної посвідки на проживання в Канаді. Про це свідчать документи, які журналіст іранського походження К. Малекпур знайшов під час свого дослідження, присвяченого життю представників владних кіл Ісламської Республіки та їхніх родичів у Канаді. Як представника іранської «золотої» молоді Галібафа-молодшого прийняли в заснований експрезидентом Рафсанджані престижний приватний університет «Азад». Щоб отримати диплом інженера, синові голови парламенту знадобилося сім років, замість чотирьох. Потім він вирушив до Австралії та заплатив 300 тис. дол. за мовні курси та навчання в Мельбурнському університеті, під час якого купив там дві квартири (URL: <https://www.dw.com/ru/deti-predstavitelej-iranskoj-elity-mectaut-o-zizni-na-zapade/a-68673954>).

Інший впливовий претендент С. Джалілі народився в 1965 р. у Мешхеді. Вахід, брат Джалілі, є одним із фундаменталістських культурних активістів. С. Джалілі отримав ступінь доктора філософії з політичних наук в Університеті Імама Садека, а його докторська дисертація під назвою «Парадигма (основа) політичної думки ісламу в Корані» пізніше була розроблена в книзі під назвою «Зовнішня політика Пророка (Пророк Мухаммад)». Після закінчення навчання він брав участь в ірано-іракській війні як доброволець загону «Басідж» Револьюційної гвардії. Під час боїв він був важко поранений. У 1989 р. С. Джалілі почав працювати в Міністерстві закордонних справ на додаток до своєї викладацької діяльності. У 1995–1996 рр. обіймав посаду директора інспекційного офісу міністерства. У 2001 р. призначений главою канцелярії аятоли Хаменеї. У 2002 р. С. Джалілі став членом Вищої ради національної безпеки. Після обрання в серпні 2005 р. М. Ахмадінеджада Президентом С. Джалілі був призначений заступником голови МЗС Ірану з європейських та американських справ і президентським радником. У жовтні 2007 р. С. Джалілі змінив А. Ларіджані на посаді секретаря ради та відповідав за міжнародні переговори щодо ядерної програми Ірану. Термін повноважень С. Джалілі на посаді секретаря ради закінчився у вересні 2013 р. й одразу верховний лідер А. Хаменеї призначив його членом Ради доцільності (URL: <https://www.ndi.org/sites/default/files/Iran-Summary-Report-091713-ENG.pdf>). С. Джалілі двічі був кандидатом на президентських виборах. У 2013 р. його підтримав Фронт стабільності ісламської революції, а також К. Б. Ленкорані, головний кандидат від цієї партії, який відмовився від своєї кандидатури на користь С. Джалілі. Гаслом його кампанії було «Приємне життя». Він отримав 4 168 946 голосів і посів третє місце, поступившись обраному Президенту Х. Рухані та М. Б. Галібафу, який посів друге місце. На погляд багатьох експертів, на президентських виборах 2021 р. С. Джалілі зареєструвався як технічний кандидат, щоб передати голоси своїх виборців майбутньому Президенту Ірану І. Раїсі (URL: <https://web.archive.org/web/20130204000341> ; <http://iranelectionwatch.com/potential-candidates>).

Нинішній мер Тегерану А. Закані також позиціонується як політик консервативного толку. Він народився у 1966 р. в столиці Ірану, почав займатися громадською діяльністю у віці 15 років. У 1981 р., у перші місяці ірано-іракської війни, А. Закані став членом ополчення «Басідж». За шість років він брав участь у 15 операціях, отримав поранення, які зробили його інвалідом. Військова кар'єра А. Закані охоплювала різні ролі в штабі нерегулярних військ, включаючи розвідку та оперативні підрозділи. Згодом він став заступником командира дивізії. З 1998 по 2002 р. очолював студентську організацію «Басідж». Участь А. Закані в придушенні студентських протестів під час нападів на гуртожиток Тегеранського університету в липні 1999 р. ще більше зміцнила його репутацію консервативного політика та лояльності до правлячого істеблішменту. У 2020 р. А. Закані був обраний від м. Кум до парламенту. У цей період він входив до складу правління Ісламської ради, ради парламентської комісії з освіти та досліджень, а також центральної ради фундаменталістської фракції, узяв на себе відповідальність за секретаріат щодо боротьби з економічною корупцією в парламенті (URL: <https://www.ncr-iran.org/en/news/aneews/who-is-who/who-is-alireza-zakani-corrupt-militiaman-turned-tehran-mayor>).

М. Пурмохаммаді-Хузамізам народився в м. Кум у 1960 р. Він отримав освіту з ісламської юриспруденції, принципів юриспруденції та філософії в семінарії Хаккані в Кумі, отримав ступінь доктора філософії. У 1979–1986 рр. М. Пурмохаммаді був прокурором Революційного суду в Бендер-Аббасі, Керманшаху та Мешхеді. З моменту заснування Міністерства розвідки у 1983 р. М. Пурмохаммаді був заступником М. Рейшахрі, першого міністра розвідки. В 1990-х роках він також обіймав посади заступника та керівника відділу зовнішньої розвідки. З 1997 по 1999 р. М. Пурмохаммаді виконував обов'язки заступника міністра інформації. Також він був членом і головою опікунської ради Центру документації ісламської революції. У 2003 р. призначений верховним лідером Хаменеї головою політичного та соціального відділу офісу рахбара. Іранська опозиція звинувачує М. Пурмохаммаді в організації масових страт ув'язнених. В іранському політичному істеблішменті до цієї особи спостерігається двоїсте ставлення, проявом якого, зокрема, стала відмова затвердити його кандидатуру в 2015 р. для вступу до Асамблеї експертів провінції Альброз, яка була скасована лише після звернення М. Пурмохаммаді зі скаргою до Ради вартових (URL: <https://en.radiofarda.com/a/more-members-of-iran-s-political-elite-fall-victim-to-coronavirus/30461625.html>).

А.-Х. Газізаде Хашемі народився у 1971 р. у Фарімані, провінція Хорасан-Разаві. Його старший брат Е. Газізаде Хашемі є членом іранського парламенту. Двоюридний брат Х. Газізаде Хашемі був міністром охорони здоров'я під час президентства Х. Рухані. У 15 років А.-Х. Газізаде Хашемі узяв участь в ірано-іракській війні, де отримав поранення в ногу. Військова служба зміцнила його авторитет серед кіл, близьких до Хаменеї і так званих ветеранів війни. Він закінчив мешхедський університет за спеціальністю лор

та обіймав різні посади в секторі охорони здоров'я, перш ніж повністю присвятити себе політичній кар'єрі. У 2005 р. він був обраний від м. Мешхед до меджлісу й залишався депутатом також під час дев'ятого (2009–2013) і десятого (2013–2017) скликання. Працював секретарем президії меджлісу під час його дев'ятого та десятого скликань. Політична кар'єра відзначалася його наближеною до екстремістської позицією та приєднанням до фракції принципілістів (фундаменталістів). У меджлісі одинадцятого скликання (2017–2024) він був обраний першим заступником спікера, що відображало зростаючий вплив і популярність у законодавчому органі Ірану. З 2021 р. А.-Х. Газізаде Хашемі був віцепрезидентом та головою Фонду у справах шахідів (мучеників) і ветеранів в іранському уряді. Фонд у справах мучеників і ветеранів є урядовою організацією, яка відповідає за задоволення потреб поранених або інвалідів під час ірано-іракської війни та підтримку сімей тих, хто загинув. Фонд також займається економічною, культурно-освітньою та медичною діяльністю. Як і будь-яка інша державна установа, організація пронизана корупцією та таємними фіскальними порушеннями. А.-Х. Газізаде Хашемі також був членом Фронту Пайдари з моменту його заснування та його пресекретарем з 2013 по 2014 р. Однак після створення Партії права він залишив ультраконсервативний Фронт Пайдари. Сьогодні А.-Х. Газізаде Хашемі є членом Центральної ради Партії ісламського права та формально продовжує залишатися головою Фонду у справах мучеників і ветеранів (URL: <https://nedelia.az/http/news/78937/kto-stanet-novym-prezidentom-irana>). У 2021 р. висував свою кандидатуру на президентських виборах. Незважаючи на те що його вважали «кандидатом-прикриттям» для підтримки І. Раїсі, він брав участь у виборчих перегонках до кінця. З приблизно мільйоном голосів він посів четверте місце серед кандидатів. Звертаючись до ЗМІ, після реєстрації на президентські вибори 2024 р., А.-Х. Газізаде Хашемі, зокрема, зазначив: «Сьогодні я тут, щоб заявити, що елементи сили, включаючи військовий і політичний потенціал, національну безпеку, територіальну цілісність, інфраструктуру, прогрес у таких важливих технологіях, як ядерна, нано- та аерокосмічна, а також молоді, обізнані, людські ресурси джихадистів є результатом ісламської революції. Однак, незважаючи на гордість за пройдений шлях, необхідно дослідити, чому, незважаючи на численні елементи сили та прогресу, іранський народ стикається з хронічними проблемами та викликами, які вороги використовують, щоб вселити в нього відчай» (URL: <https://www.ncr-iran.org/en/news/aneews/who-is-who/who-is-amir-hosseini-ghazizadeh-hashemi-path-from-parliament-to-presidential-candidate-in-iran>).

Ще один кандидат на пост Президента М. Пезешкіян, який формально представляє на виборах певну опозицію правлячому режиму, народився у 1954 р. в Мехабаді (Західний Азербайджан). Насправді М. Пезешкіян є традиційною фігурою для іранської політики. Його найвищим досягненням було перебування на посаді міністра охорони здоров'я, лікування та медичної освіти за часів правління М. Хатамі. Він був депутатом меджлісу восьмого –

одинадцятого скликань, у 2016–2020 рр. – членом президії парламенту. У роки ірано-іракської війни М. Пезешкіан відповідав за відправлення медичних бригад на передову, одночасно виконуючи обов'язки комбатанта й лікаря. Під час своєї каденції міністра охорони здоров'я, лікування та медичної освіти М. Пезешкіан зіткнувся з парламентським імпічментом через проблеми, пов'язані з дефіцитом ліків, медичними тарифами й закордонними поїздками, але залишився на посаді після голосування та продовжив свою кар'єру. У 2008–2024 рр. був обраний від Тебрізу до Ісламської консультативної асамблеї. У меджлісі десятого скликання був першим віцеспікером, представляючи фракцію «Розсудливість і надія» з тодішнім президентом Х. Рухані. Невдало брав участь у президентських перегонах 2021 р. – після реєстрації був виключений зі списків кандидатів. У 2024 р. його кандидатура була затверджена Радою вартових конституції за директивою аятоли Хоменаї (який також є етнічним азербайджанцем). Наприклад, експерт З. Зарбелі, як і ряд інших, вважає, що, кандидатуру М. Пезешкіяна можна розглядати як спробу влади домогтися підвищеної явки виборців. Тому що жителі Південного Азербайджану, як і багатьох інших регіонів ІРІ, не виявили активності в попередніх виборах. Разом з тим М. Пезешкіан у своїх виступах у парламенті часто критикував зовнішню та внутрішню політику уряду і в такий спосіб будував собі імідж орієнтованого на реформи депутата меджлісу (URL: <https://nedelia.az/ru/news/78937/kto-stanet-novym-prezidentom-irana>).

Отже, торкаючись теми вибрів до іранського парламенту, треба зазначити, що з моменту свого створення в 1979 р. Ісламська Республіка черпала легітимність із трьох основних джерел: релігії, виборів і результатів своєї соціальної політики (особливо в ролі постачальника послуг та ресурсів для широких верств населення). З роками сила всіх трьох джерел значно знизилася й результати останніх виборів, зокрема президентських у 2021 р., демонструють аналогічні тенденції – зниження легітимності системи з погляду населення. Навіть у недемократичних країнах вибори і виборні посадові особи є посередниками між державою та суспільством, формуючи суспільний договір. Відштовхуючи виборців за допомогою так званої передвиборної інженерії, режим ризикує ще більше знизити рівень політичної участі. Проте схоже, що це не дуже хвилює нинішню іранську владу. Штучний політичний фільтр у вигляді Ради вартових конституції, незважаючи на волю виборців із 60 можливих претендентів, відібрав лише 10 %. Усі претенденти брали участь у бойових діях під час ірано-іракської війни. Найбільш вірогідний наступник загиблого І. Раїсі на посаді Президента Ірану спікер меджлісу М. Б. Галібаф у свій час очолював поліцію ІРІ та жорстоко придушував студентські протести в країні. Наймолодший та енергійний з кандидатів А.-Х. Газізаде Хашемі планує зробити ставку на боротьбу із «зовнішнім ворогом», який не дає щасливо жити іранському народу. Найбільший реформатор М. Пезешкіан, незважаючи на свою критику влади, чомусь п'ять разів обирався депутатом іранського парламенту, навіть був першим віцеспікером меджлісу десятого скликання. Тобто ці особи навряд чи здатні проложити новий курс у політиці

Ісламської Республіки, спрямований на нормалізацію відносин з демократичними державами. Новий Президент ІРІ, вірогідно як і його попередники, буде вимушений будувати союзницькі відносини з РФ та іншими тоталітарними режимами. І знову з Ірану надходить військова та політична підтримка російській агресії проти України.

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Під головуванням президента Національної академії наук України академіка А. Загороднього 12 червня 2024 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

На його початку очільник академії вручив високу державну нагороду – орден «За заслуги» III ступеня – головному науковому співробітнику Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України академіку НАН України Ю. Ізотову, присуджену згідно з Указом Президента України № 338/2024.

Цього дня учасники засідання заслухали дві наукові доповіді.

З доповіддю «Зміни в структурі енергосистеми та особливості роботи енергоринку в період відновлення України» виступив директор Інституту загальної енергетики НАН України академік НАН України В. Бабак. Він поінформував про виконувани в інституті дослідження, спрямовані на розв'язання важливих науково-технічних проблем подолання негативних тенденцій розвитку української електро- і теплової енергетики та розроблення структури самодостатньої розподіленої генерації в умовах російської збройної агресії та повоєнного відновлення економіки країни.

В обговоренні цієї доповіді виступили директор Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України» академік НАН України В. Геєць, голова Комітету Верховної Ради України з питань енергетики та житлово-комунальних послуг А. Герус, директор Навчально-наукового інституту енергетики, автоматики і енергозбереження Національного університету біоресурсів та природокористування України, заступник голови ради кластеру цифрової енергетики доктор технічних наук, професор В. Каплун, академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем енергетики НАН України, директор Інституту електродинаміки НАН України академік НАН України О. Кириленко, голова Державної інспекції енергетичного нагляду України Р. Слободян.

Доповідь «Моделі та методи оптимального покриття областей довільної форми: теорія та практичне застосування» представив професор кафедри математичного моделювання та штучного інтелекту Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» член-кореспондент НАН України С. Яковлев. Він поінформував про

вагомі результати досліджень науковців у галузі математичного моделювання просторових конфігурацій, оптимізаційних методів геометричного проектування та їх застосування для розв'язання прикладних задач.

В обговоренні цієї доповіді виступили в. о. директора Центру інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики НАН України член-кореспондент НАН України О. Попов, директор Науково-технічного центру аналізу інфраструктурної безпеки науково-виробничого підприємства «Радій» доктор технічних наук В. Харченко, завідувач кафедри епідеміології Харківського національного медичного університету доктор медичних наук Т. Чумаченко та академік-секретар відділення інформатики НАН України, заступник директора Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України академік НАН України О. Хіміч.

Учасники засідання відзначили актуальність і вагомість наукових результатів, представлених у доповідях. Кожна з них викликала активний інтерес та жваву дискусію.

Насамкінець було розглянуто декілька кадрових і поточних питань. Президент НАН України академік А. Загородній виступив з інформацією про конкурс науково-технічних (експериментальних) розробок за державним замовленням, виконання яких розпочнеться у 2024 р. за рахунок коштів державного бюджету, оголошений Міністерством освіти і науки України, та закликав установи НАН України взяти активну участь у ньому.

17 липня 2024 р. виповнюється 80 років з дня заснування Головної астрономічної обсерваторії НАН України, розвиток і становлення якої як провідного українського й міжнародного центру наукових досліджень у галузі астрономії, астрофізики та фізики космосу пов'язані з діяльністю ряду видатних учених – академіків О. Орлова і Є. Федорова, членів-кореспондентів В. Цесевича та А. Яковкіна, професорів Е. Гуртовенка, Е. Яновицького, І. Колесника та ін.

Враховуючи вагомий внесок Головної астрономічної обсерваторії НАН України в розвиток світової астрономічної науки, підготовку висококваліфікованих наукових кадрів та з нагоди 80-річчя від дня її заснування Президія НАН України прийняла рішення про проведення урочистих і наукових заходів (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 12.06).

Голову Північно-Східного наукового центру НАН і МОН України академіка В. Семиноженка нагороджено Золотою медаллю Національної академії правових наук України ім. В. Я. Тація та обрано до складу її координаційної ради.

Під час чергової сесії загальних зборів Національної академії правових наук (НАПрН) України 7 червня 2024 р. голова Північно-Східного наукового центру НАН і МОН України академік НАН України В. Семиноженко був

нагороджений Золотою медаллю Національної академії правових наук України ім. В. Я. Тація за визначний особистий внесок у розвиток новітніх технологій та інноваційних розробок, забезпечення модернізації наукової й освітньої сфер, підвищення ролі фундаментальної науки, активну громадську та політичну діяльність, багаторічну сумлінну, плідну працю.

Академіка НАН України В. Семиноженка також було обрано до складу координаційної ради НАПрН України.

«Це велика честь не тільки для мене особисто, а й для всієї Національної академії наук України. Оскільки саме завдяки співпраці Національної академії наук України і Національної академії правових наук України у свій час було забезпечено сучасне законодавство в науково-технічній та інноваційній сферах: законодавчо закріплені “наукові пенсії” [Закон України “Про науку і науково-технічну діяльність” (1998 р.)], прийнято Закон України “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків” (1999 р.), Закон України “Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Харкова” (2000 р.) та багато інших», – зазначив В. Семиноженко під час виступу (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 10.06*).

У Харкові 4 червня 2024 р. відбулося спільне засідання ради Північно-Східного наукового центру НАН України і МОН України (ПСНЦ) та Співки ректорів Харківської області за участі керівництва Харківської обласної військової адміністрації.

У заході взяли участь керівники та представники академічних наукових установ, закладів вищої освіти міста, представники медіа.

Начальник Харківської обласної військової адміністрації О. Синегубов привітав зібрання з нагоди Дня науки та за дорученням Головнокомандувача Збройних сил України генерал-полковника О. Сирського вручив почесні нагрудні знаки «За сприяння війську» науковцям міста, а також нагороди Харківської обласної військової адміністрації.

Від імені Президії Національної академії наук України голова ПСНЦ академік НАН України В. Семиноженко привітав науковців і вручив відзнаки академії, зокрема за участь у конкурсі НАН України «За популяризацію науки».

У своєму виступі академік В. Семиноженко зазначив: «Сьогодні, попри всі труднощі, Харків і надалі утримує свої лідерські наукові позиції. І це надзвичайно важко, адже всі ми працюємо в надскладних умовах та добре розуміємо, що Харків та Україна завжди будуть сильними завдяки своєму інтелектуальному потенціалу» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 5.06*).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Юридична клініка «Фенікс» Київського університету права НАН України розширює надання правничої допомоги військовим ЗСУ.

Київський університет права (КУП) НАН України силами своїх фахівців та університетських юридичних клінік «Фенікс» і «Фенікс-Рівне» здійснює правничий супровід та консультування з правових питань соціально-вразливих верств населення: тимчасово переміщених осіб, сімей загиблих українських воїнів, вихованців інтернатів, дитячих будинків і прийомних сімей та насамперед військових Збройних сил України.

Ці юридичні клініки надають безоплатну правничу допомогу, маючи не лише практично-орієнтовані знання в юриспруденції, а й певні навички роботи з людьми, які опинилися в найскладніших життєвих ситуаціях.

У продовження ініціативи ректора КУП НАН України Ю. Бошицького, наприкінці минулого року на базі університету відбувся З'їзд юридичних клінік Києва «Стратегічні цілі розвитку клінічної правничої допомоги в умовах воєнного стану в Україні». Зібрання керівників і представників юридичних клінік мало на меті об'єднання зусиль для спільного вирішення сьогоденних надскладних завдань та обговорення перспектив розвитку клінічного руху в нашій державі в близькому майбутньому.

Нещодавно представники юридичних клінік «Фенікс» і «Фенікс-Рівне» Київського університету права НАН України стали учасниками Форуму Асоціації юридичних клінік України (АЮКУ), на якому були представники національної мережі юридичних клінік України, партнери АЮКУ – представники Інституту Р. Валенберга, Програми USAID «Справедливість для всіх», координатор проєктів ОБСЄ, мережа центрів надання безоплатної правничої допомоги, уповноважений із захисту державної мови, Українська фундація правової допомоги, Фундації інституційного розвитку, Освітній дім прав людини в Чернігові (Human Rights House in Chernihiv) та ін.

Київський університет права НАН України має розгалужену юридичну клінічну спільноту по всій території України, яка надає правові консультації, представляє інтереси клієнтів у суді, займається правопросвітою, поєднуючи соціальну функцію та місію практичної підготовки студентів, що, у свою чергу, забезпечує якісне надання безоплатної правничої допомоги соціально-вразливим верствам населення України (***Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2024. – 10.06).***

Рік після трагедії на Каховській ГЕС: що потрібно знати сьогодні

Минулого року було дуже багато різних, зокрема страшних, прогнозів. Дехто говорив про радіоактивний мул з Чорнобильської АЕС, який потрапить у водойми, говорили про загибель дуже багатьох видів, про те, що на цю

територію чекає перспектива мертвої землі, де нічого ще десятиліттями не відбуватиметься.

Що ми сьогодні спостерігаємо в зоні затоплення? Якись із прогнозів справдилися? Про все це та багато іншого розповів у своєму інтерв'ю для освітньо-інформаційної платформи «КУНШТ» провідний науковий співробітник Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України доктор біологічних наук П. Гольдін.

Уже в перші дні після трагедії були підстави сумніватися в таких оцінках. І дійсно, сьогодні радіоактивного мулу не спостерігається ні на дні Каховського водосховища, ні в нижньому Дніпрі, ні в Чорному морі.

Головна подія, яка відбулася протягом цього року, це те, що лінія фронту дуже мало змінилася на тій ділянці. Тобто не відбулося деокупації лівобережжя Херсонщини. Ми маємо тільки плацдарм Збройних сил України на лівому березі в Кринках. Загалом же ж р. Дніпро й досі є лінією фронту на ділянці між Кам'янським і гирлом Дніпра, Дніпро-Бузьким лиманом. І це є головним чинником, який визначає всю ситуацію.

Тому деякі процеси, які могли б відбуватися (наприклад, відновлення зрошувальних систем чи відновлення водогонів), досі не відбулися, і треба на це зважати. Імовірно, у найближчі кілька місяців ситуація не зміниться. Тобто це літо ми, напевно, знову проживемо приблизно з такою ж лінією фронту. Це визначальна обставина, яка диктує всі дії та заходи.

Друга обставина, на яку я хотів би звернути увагу, – те, що наслідки підриву росіянами греблі різні для різних регіонів. Потрібно окремо розглядати наслідки для тепер уже колишнього Каховського водосховища, яке спущене, і тих біотопів, екосистем, які утворилися на його місці тимчасово. Можливо, деякі з них – середньостроково, а можливо, довгостроково. Ми не знаємо. На тому місці зараз є заплава Дніпра й декілька рукавів Дніпра. Якраз позавчора дивився супутникові знімки із Sentinel, і там видно, що було велике водопілля цієї весни і зараз водойма на місці Каховського водосховища покриває ледве не третину колишньої акваторії. Там є заплава й ліс. За ним спостерігали ботаніки, які нещодавно були там в експедиції, на чолі з А. Куземко, О. Ходосовцевим та І. Мойсієнком.

Інша ситуація – у долині нижнього Дніпра, його течії та на ширшій території. Окремо треба розглядати, яка ситуація на Кінбурнському півострові, який, як і Олешківські піски, був затоплений наполовину (але нині більша частина вільна від води). Окремо розглядаємо ситуацію в Дніпро-Бузькому лимані. Інша річ – у морській акваторії, північно-західній частині Чорного моря.

І зовсім окрема ситуація – на всій лівобережній частині Херсонської й Запорізької областей, у північному Криму і в Присивашші (усередині цього широкого регіону лежить затока Сиваш Азовського моря). Що відбувається на Перекопському перешийку, в Азовському морі – усі ці випадки дуже відрізняються. Тому ми можемо, наприклад, читати оптимістичні звіти ботанічної експедиції, яка працює в північній частині колишнього

Каховського водосховища, де успішно відбувається сукцесія рослинності, наростає молодий ліс. І водночас бачити більш похмурі звіти гідробіологів, які кажуть, що, імовірно, відбулися незворотні зміни в екосистемі нижнього Дніпра й можуть бути втрачені різні популяції видів риби. Або чути прогнози теріологів і герпетологів щодо можливих втрат тваринного світу на окупованих територіях Лівобережжя, Олешківських пісків та Кінбурна.

Але ці всі ситуації, зрозуміло, мають єдине коріння – вони походять від підриву греблі, тому їх треба розглядати як поодинці, так і разом.

З одного боку, можна сказати, що десь минули короткострокові наслідки і зараз загальна екологічна ситуація більш-менш повернулася до ситуації перед катастрофою, принаймні зовнішньо – як то можна сказати, про північно-західну частину Чорного моря. Усе, що могло загинути, загинуло в перші дні (наприклад, була масова загибель мідій).

І потім сталося цвітіння мікродоростей з можливим виділенням токсинів, що досі вивчається. І зараз ми маємо справу лише з наслідками.

Проте на інших територіях ще розвиватимуться різні процеси в екосистемі. Наприклад, на дні водосховища, яке то заливається, то вивільнюється, ситуація змінюється.

Ми бачили короткострокові наслідки, і тепер починаємо спостерігати середньострокові. Серед них найперше я виокремив би ознаки поширення інвазійних видів – як рослин, так і тварини. Передусім процес спостерігається у водних екосистемах: Чорному морі й пониззі Дніпра. Його бачать вже не перший рік. Але протягом останніх років цей тренд суттєво зростає. Зокрема тому, що відбуваються глобальні й регіональні зміни клімату, і в нас клімат стає теплішим. В умовах війни на це накладається руйнування і трансформування природних екосистем. У цих умовах нові інвазійні види здобувають перевагу. Адже вони інвазійні, бо швидше розмножуються, краще виживають і закріплюються на тих територіях, де їх раніше не було. Особливо катастрофічно, коли це реліктові види, що дивом зберігались у цій місцевості, хоча їх уже не було на сусідніх територіях.

На тлі цієї катастрофічної зміни приходить новий інвазійний вид, дуже швидко здобуває еволюційну, екологічну перевагу, збільшує чисельність, і так повністю змінюється склад фауни і флори. Цього ще не відбулося, але ми бачимо численні ознаки цього в водних екосистемах, про це кажуть фахівці з різних груп гідробіонтів, зокрема, науковці з Інституту морської біології. Вони нещодавно випустили велику статтю щодо наслідків підриву греблі й організували круглий стіл, де я теж виступав.

Отже, наслідки є, вони численні й переходять у середньострокові. На цьому етапі ми можемо зафіксувати, що найбільш серйозним середньостроковим наслідком для екосистеми в дуже-дуже широкому сенсі слова (тобто всієї Південної України, Нижнього Дніпра та північно-західної частини Чорного моря) є поширення нових біоінвазій.

Ще один середньостроковий наслідок, який більш-менш самоочевидний і його добре видно із супутникових знімків, – це посуха. Через руйнування

систем Північно-Кримського каналу та системи Запорізької області там спостерігається зневоднення всього ландшафту, стає більш посушливим степ, і це можна бачити навіть неозброєним оком із супутніх знімків.

– *Наскільки глобальною є проблема засухи у довготривалій перспективі?*

– Опустелювання – це загроза передусім для тих районів, які наразі найбільш сухі: Присивашся, ариденні низини Дніпра, зокрема Олешківські піски. Тобто там, де вже сухо, там буде ще суше. І там, де наразі напівпустелі, можуть з'явитися справжні пустелі. І це дійсно середньострокова перспектива. Є зміни клімату, і якщо не відновиться режим зволоження, наприклад, у вигляді іригації, тобто водогону, то, безумовно, це буде опустелювання.

Без системи зрошування там не відновляться агроценози або їх доведеться замінити більш посухостійкими культурами. Тобто, саме воно не відновиться й вимагатиме активних дій з боку людини – чи то з відновлення природних екосистем, чи то з відновлення агроландшафтів.

Імовірно в нас є і ризики ближчої перспективи. Достатньо згадати суцільне мінування територій. Тобто, цілком імовірно, що, наприклад, територія лінії бойового зіткнення в Запорізькій області, в районі, скажімо, Роботине, чи Дорожнянки, чи Нестерянки, Кам'янського надзвичайно заміновані. І це той ризик, який ми маємо тут і зараз. Цей ризик нікуди не подінеться й після нашої перемоги. Він залишатиметься з нами і в середньостроковій, і в довгостроковій перспективі. І саме перспектива розмінування – спочатку військового, а потім гуманітарного – буде більш нагальним завданням, якщо порівнювати з інвазією чи опустелюванням.

– *Значна частина територій досі в окупації. І підрахувати там збитки чи втрати досить складно. Чи надходить інформація, яка там ситуація?*

– Майже вся інформація, що надходить з окупованих територій, – це дистанційний або (здебільшого) супутній моніторинг, який дає змогу оцінити обмежене коло показників. Тому найбільше інформації надходять від дослідників, які вивчають, наприклад, рослинний покрив, режим зволоженості, стан сільського господарства, ґрунтів тощо. Надходять саме з оцінок, що пов'язані з сільським господарством, із загальним рослинним покривом та ґрунтами. Так само відбувається моніторинг пожеж, завдяки якому надходять високоякісні оцінки.

Проте щодо фауни, особливо рідкісних видів, то таких оцінок немає. Їх не буде до деокупації – треба ставитись до цього реалістично. Але ми можемо оцінити, наприклад, придатність ландшафтів для виживання певних видів. З деяких окупованих територій (це не стосується Присивашся) надходять непрямі відомості про те, що там більше не гніздяться певні види птахів. Але це поодинокі відомості, які мають випадковий характер. Щодо ссавців, наприклад, таких відомостей немає.

Коли люди евакуювалися з затоплених територій, ми бачили дуже багато сюжетів, де рятували домашніх і свійських тварин. Але порятунок диких тварин в такій ситуації дуже ускладнений. Чи відомо вам про операції з порятунку диких тварин? Чи маєте ви інформацію (звісно, з поправкою на те,

що ми не маємо доступу до окупованих територій), які види тварин постраждали?

Операції з порятунку диких тварин були на Одещині, куди їх викидало з потоком прісної води, від тритонів до косуль. Можливо, щось робилося в самому Херсоні, тому що тварин рятували в різних місцях і, звичайно, в зоні затоплення.

Уже в перші дні повідомляли: є ризик, що в зоні затоплення опиняється, наприклад, понад половина всього ареалу дніпровського сліпака, який є ендемічним видом ссавців для територій лівобережжя Дніпра. Оскільки ці території залишаються окупованими, то до деокупації не буде зроблено такої оцінки.

Єдине, що можна з обережним оптимізмом констатувати, – все ж таки частина території Олешківських пісків залишилась незатопленою, так само як деякі ділянки Кінбурну. Тому можна сподіватися, що ці види були збережені.

Щодо водних видів, то мені не відомо про нові оцінки. І зрозуміло, що такі оцінки можуть бути вкрай ускладнені, тому що Дніпро залишається лінією фронту. Але думаю, що відразу після деокупації такі оцінки можна буде зробити. Зокрема, тепер набуває популярності дослідження ДНК навколишнього середовища, і декілька українських груп дослідників їх проводять. Тому я думаю, що якщо ці види присутні в екосистемі, то ми незабаром про них почуємо.

Для цього збирають зразки води, з них виділяють ДНК, потім його секвенують і розпізнають видовий склад води. Звичайно, проблема полягає у тому, що треба мати референтні зразки ДНК для кожного виду, щоб визначити чи він присутній. Якщо це ендемічний вид, то референтного зразка може й не бути або бути в колекції, і його пошук забере деякий час. Але це радше перспектива для вдосконалення методів.

– Ви казали, що є дані про зникнення колоній мідій, була уражена риба. Що відбувається в морі?

– У цьому регіоні працюють спільно декілька інститутів: Інститут морської біології, Український науковий центр екології моря, Одеський національний університет і низка інших наукових інституцій. Загалом усе свідчить про те, що більшість ефектів, імовірно, були короткостроковими. Спершу понад 10 днів в Одесі справді була прісна вода в морі, що було вкрай незвично. Протягом цього періоду почалося масове цвітіння мікроводоростей. І через це масове цвітіння більшість органічної речовини було поглинено. Після того, як пік цвітіння пройшов, виявилось, що стан води і біогенної речовини у воді приблизно відповідає тому, що було до підриву греблі.

Отже, усе, що могло загинути, загинуло в перші дні. А десь через три місяці після підриву Каховської греблі ситуація приблизно нормалізувалася.

Проте водночас було виявлено, наприклад, значне перевищення вмісту деяких важких металів, зокрема хрому та марганцю. Імовірно, ці метали залишилися в екосистемі, додалися в трофічні ланцюги і далі впливатимуть на всю біоту регіону. Напевно, були й інші хімічні речовини, що вчасно не

визначили. Проте були взяті зразки і, може, за рік чи за декілька років визначать, що потрапили ще якісь небезпечні речовини.

Ми самі знайшли морську свиню – китоподібне – яка загинула через декілька днів після підриву греблі. Вона мала повний шлунок (тобто можна сказати, що вона загинула відразу після своєї останньої трапези) прісноводної риби – плітку, сома. Можливо, це було отруєння. Токсикологічне дослідження ще триває й очевидно триватиме досить довго. Але не можна виключати, що були різні токсикологічні ефекти – отруєння води різними речовинами. І, можливо, ці ефекти ще матимуть свої наслідки.

– *Як хром і марганець можуть впливати на морські види?*

– Можуть викликати отруєння, розлади різних систем органів.

– *Понад 50 % території Каховського водосховища перетворилося на вербовий ліс. Наразі багато хто радіє, оскільки це схоже на відродження цієї території. Чи є це хорошою ознакою?*

– Я не знаю. Так само чекаю на звіти ботаніків, які днями звідти повернулися. Побачимо, що вони скажуть, які мають прогнози. Я сам прогнозів з розвитку лісу на цій території не маю.

Натомість я маю питання: що відбувається на решті в 50 %? Там затони, мули й піски. Цей ландшафт змінюється сезонно. Наскільки стійкою буде ця заплава, яку ми бачимо у південно-східній частині водосховища: чи вона обміліє, чи будуть там піски або ліс, що станеться з цим лісом, як він поведеться під час наступного водопілля, я не маю прогнозів.

– *Сьогодні багато хто говорить про відновлення Каховської ГЕС після перемоги. Уже є постанова уряду про це, і існують переваги: зрошення територій, логістика зерна, навіть забезпечення водопостачанням місцевих жителів. Звичайно, що це дуже часозатратний і ресурсозатратний проєкт. І водночас є багато думок щодо відродження Великого Лугу. Які ваші думки щодо цього?*

– Я вважаю, що сценарії та ідеї з розвитку цієї території насамперед мають спиратися не на аналіз можливих здобутків, а на принцип мінімізації ризиків. Треба зважити на те, які ми маємо загрози і як можна найкраще їх мінімізувати. Я перелічив деякі з цих загроз.

Одна з них – це мінна небезпека, інша – прострілювання і так далі. Розмінування забере багато років. Чи можна відновлювати греблю в умовах мінування – поки що невідомо. Напевно, буде проведений відповідний безпековий аналіз.

Можна не відновлювати греблю, але що тоді робити? Чи постане величезний природний резерват, природний чи біосферний заповідник на місці мінного поля?

Імовірно, що так воно й буде, принаймні як тимчасове рішення.

Чи можна це все затопити і залишити міни на дні? Теж вкрай ризиковане питання, яке потребує спеціального аналізу з точки зору безпеки.

Тому може статися так, що буде висновок, що для мінімізації ризиків, наприклад, потрібно відновити греблю, але водночас через мінну небезпеку це

неможливо. Потрапляємо в таку собі пастку-22: для мінімізації ризиків нам потрібно зробити щось, що ми не можемо зробити через наявність цих самих ризиків.

– *Попри це в медіа повідомляють, що дослідники, які не мали раніше доступу до території Великого Лугу, знаходять певні артефакти.*

– Якщо чесно, я шокований від таких новин, які справді прослизують у ЗМІ. Більшість історичних пам'яток у цій зоні знаходять на островах. Острови розташовані на лінії бойового зіткнення. Туди не можна дослідникам. Там постійно відбувається обстріл з ворожого боку, і навіть на правому березі будь-які дослідження вкрай затруднені, туди обмежений доступ. Там фіксувалася діяльність чорних археологів. Це погано для країни, погано для науки, небезпечно для людини: велика щільність мін, ще більша щільність нерозірваних боєприпасів. Тому навіть на правому березі не треба нічого шукати, можна загинути, а не придбати, я б сказав.

А щодо, наприклад, моїх наукових інтересів, а це палеонтологія, то більшість локалітетів розташовані на лівому березі, окупованому. Про який відомо, що він щільно замінований. Тому для своїх наукових інтересів я бачу лише втрати через цей процес. Я не знаю, коли зможу потрапити в ці локалітети, як вони виглядають, коли вони стануть безпечними і чи це буде за мого життя. Тобто, я маю тільки песимістичний прогноз з цього приводу. І ніяких підстав для оптимізму не бачу.

– *Як нам потрібно комунікувати надалі про ці території? Що ми можемо зробити, щоб хоч якось покращити ситуацію?*

– Питання номер один – це підтримка наших Збройних Сил і деокупація цих територій. Це необхідна передумова для будь-яких розмов. Тільки деокупація дасть шанс на відновлення регіону. Це дуже важливо.

Другий принцип: якщо ми не можемо щось зробити швидко для відновлення нормального мирного життя (наприклад, не можемо швидко зробити розмінування), то ці території мають бути закриті й мати статус природоохоронної. До речі, наскільки я пам'ятаю, це саме те, що зробив наш Кабмін для території дна Каховського водосховища. Вона оголошена природоохоронною територією, яка може змінювати своє призначення. І це непогана ідея. Адже хоч би що було в майбутньому, проте зрозуміло, що тепер ця територія небезпечна. Ймовірно, сучасна лінія бойового зіткнення теж на якийсь період стане такою природоохоронною.

І третє: те, що я бачу як ґрунт для подальших практичних дій в найближчому майбутньому, – це розмінування. Це стосується нещодавно декупованих територій, того ж правого берега Херсонської, Миколаївської областей та інших територій. Тобто, розмінування – це найбільш нагальна потреба для відновлення природних ландшафтів, доступу до природних ландшафтів і повернення мирного життя (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 10.06*).

Що таке цифровізація музеїв і чому це необхідно – досвід Ukrainian Heritage Monitoring Lab

З початком повномасштабного вторгнення як відповідь на нагальну потребу збереження культурної спадщини, зокрема фіксації її руйнувань, виникла ініціатива HeMo: Ukrainian Heritage Monitoring Lab. Її засновник – музейник, пам'яткоохоронець, голова ГО «Тустань» В. Рожко для цієї мети об'єднав небайдужих фахівців та інституції, які працюють у сфері культури.

Команда HeMo виїздить в експедиції, де документує пошкоджені росіянами пам'ятки, а також веде базу даних із інформацією про досліджені об'єкти. З вересня 2022 р. до напрямів роботи HeMo додали цифровізацію музеїв. Зокрема, запустили Центр цифровізації музеїв у Львові. Його створили в межах проєкту «Кризова інвентаризація та стрибок до цифровізації музейного обліку», який фінансує Європейський Союз.

Як оцифровують експонати, які можливості отримують музеї, що мають цифрові копії колекцій, та як це може допомогти нам у війні з Росією? Про це «КУНШТ» розпитав координатора оцифрування та співпраці з музеями HeMo, завідувача відділу прикладної музеології Державного природознавчого музею НАН України Н. Дзюбенко.

Ідея проєкту. Цифровізація музеїв – це не лише оцифрування експонатів, але й їхній облік та можливість управляти ними надалі вже в цифровому просторі. Насамперед ідеться про створення «цифрового двійника» музейного предмета, пояснює Н. Дзюбенко. Така копія – не просто зображення. Фотографію предмета обов'язково мають супроводжувати метадані. Це «паспорт об'єкта», мінімальна необхідна інформація про експонат, яка допомагає його ідентифікувати (наприклад, інвентарний номер і назва предмета). «Якщо ви маєте тільки фото, до яких не прив'язані метадані, то це цифрове сміття», – наголошує вона.

В Україні працює чимало низових ініціатив, коли музеї пробують оцифрувати колекції самотужки, підкреслює експерт. Тож основна ідея проєкту Центру цифровізації музеїв у тому, щоби полегшити колегам цей процес та вивести цифровізацію на якісний рівень. Для цього, окрім безпосереднього оцифрування колекцій, команда консультує музейних працівників щодо технічних нюансів процесу: від того, як користуватися технікою на етапі оцифрування, до постоброблення знімків. Також надають інструменти, які дають змогу зберігати оцифровані дані та управляти ними, – це хмарне сховище, програма для «прив'язування» зображення й метаданих «Кабінет куратора». Окрім того, в процесі розробка програми для обліку та управління колекціями.

У пілотному проєкті Центру цифровізації музеїв взяли участь п'ять установ: Державний природознавчий музей Національної академії наук України, Державний історико-культурний заповідник «Тустань», Харківський літературний музей, Одеський національний художній музей та Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Музеї обирали,

спираючись на типи колекцій – команда Центру хотіла спробувати цифровізацію різних експонатів. Також оцінювали спроможність долучитися до проекту, бо фахівці з оцифрування працюють пліч-о-пліч із працівниками музею.

Задля безпеки експонатів і щоби спростити усі процеси, Центр цифровізації музеїв – мобільний. Команда проекту приїжджає цифрувати колекції безпосередньо до музеїв.

Етапи оцифрування. Перший етап – планування процесу та підготовка до оцифрування. Команда Центру та музей визначають цілі оцифрування, обговорюють, як працюватимуть та відстежуватимуть результати.

Наступний етап – музеї роблять пріоритизацію предметів, формують певну стратегію оцифрування, адже експонатів зазвичай багато і процес цифровізації може займати роки, повідомляє Н. Дзюбенко. З чого починати – вирішує сам музей. Це можуть бути найцінніші експонати чи колекції або предмети, що будуть евакуйовувати. Інколи до цифровізації музеї спонукає необхідність: колекція їде експонуватися за кордон або роблять виставку, і треба цифрові копії для каталогу. «Харків [Харківський літературний музей], наприклад, цифрує ті предмети, до яких зараз дослідники не мають доступу. Це спадщина, пов'язана з “Розстріляними відродженням”. Дуже багато предметів, до яких дослідники постійно зверталися, у єдиному екземплярі. А зараз експозиція демонтована і колекція евакуйована», – наводить приклад Н. Дзюбенко.

Крім того, музей готує метадані до кожного об'єкта, який цифруватимуть. На цьому етапі також планують «конвеєр» – шлях предмета з фондосховища до місця оцифрування і робота на місці, ролі усіх залучених у процес. За словами Наталії, у більшості музеїв світу фотограф взагалі не торкається предмета, особливо якщо предмет цінний. Адже відповідальність за експонат – на працівникові музею. Наприклад, працівники знають як взяти предмет, щоб не пошкодити.

Безпосередня робота з музейними предметами починається на третьому етапі. Це буде звичайне фотографування чи 3D-модель – вирішує також музей. Якщо 3D-моделювання, то його роблять різних типів: від фотограмметрії (це технологія створення 3D-моделі, коли предмет фотографують з різних ракурсів, а потім опрацьовують, «склеюють» знімки в спеціальних програмах для відтворення копії об'єкта) до використання 3D-сканерів. Однак створення 3D-моделі дуже часозатратне на етапі постопрацювання. Крім того, такі файли займають багато місця, що ускладнює їхнє зберігання. Тож, за словами Н. Дзюбенко, для наукового оцифрування частіше використовують 2D-сканування та фотографування.

Кількість зображень музей теж обирає сам, але це часто залежить від предмета. Наталія пояснює: «Для природничих колекцій ми робили шість зображень одного опудала. Ми його крутили зі всіх сторін. Плюс обов'язково фотографується дно підставки, тому що там нанесена вся інформація цікава.

Особливо в історичних колекціях – дуже цікаві дарчі, наприклад, прізвища відомих діячів».

Останній етап – прив'язування «зображення» до метаданих. Для цього Центр цифровізації музеїв зробив окрему програму «Кабінет куратора». Вона дає змогу вводити дані автоматично і цим зменшує ймовірність помилок. Цифрові копії переміщують у «хмару». Пілотним музеям НеМо дає для зберігання власне хмарне сховище, поки музеї не будуть готові забрати матеріали на власні «хмари» чи інші носії.

Що відбувається після. Основна ідея цифровізації в тому, що інформацією можна управляти, поширювати її й обмінюватися даними.

Деякі музеї мають власні платформи й дають доступ до своїх колекцій. Наприклад, Державний природознавчий музей має Центр даних біорізноманіття України, Одеський національний художній музей – електронний каталог із зображеннями з колекцій. Музеї, з якими працює Центр цифровізації, планують створювати публічний доступ до колекцій. На думку Н. Дзюбенко, було б ідеально, якби був єдиний національний агрегатор колекцій, де у вільному доступі можна було б переглянути будь-які предмети з усіх українських музеїв.

Експерт також додає, що в Україні немає власних систем для електронного управління колекціями та їхнього обліку. Завдяки такій системі можна керувати колекцією, відстежити всю історію музейного предмета, адже до неї поміщують фондову документацію.

Тож у межах напряму з цифровізації команда НеМо розробляє свою управлінську облікову систему для музеїв – IDEX. «Ідея така, що ця облікова управлінська система буде сумісна з будь-якими реєстрами», – пояснює Н. Дзюбенко.

Особливості роботи з колекціями. Для всіх предметів, особливо кольорових, використовують colorchecker – пристрій, який допомагає правильно відтворити кольори – і масштабна лінійка. Щоб отримати якісні фото великих предметів, особливо тих, що містять дрібні деталі, роблять стекінг фотографій. Фотографують окремі частини, які потім «склеюють» у спеціальних програмах. Це стосується, наприклад, вишитих рушників, де найцікавіша частина – вишивка з протилежних кінців. «Як його скласти, щоб це було гарно й естетично, і все було в кадрі? Наші фотографи і працівники музею, які з такими матеріалами працювали, дивились купу відео, різних каталогів. Зрозуміли, що правил немає, і треба зробити так, як зручно», – ділиться Н. Дзюбенко.

Команда рахує скільки часу займає робота з експонатом – залежно від розміру та типу предмета – враховує всі етапи оцифрування. «Коли ми цифрували дрібних птахів, то могли робити кілька десятків у день: 30–40. Коли ж перейшли до великих птахів, таких як підорлики, орлани – 5–6», – порівнює Н. Дзюбенко. Затрати на час рахують зокрема тому, що це необхідно для музеїв, які працюють з цифровізацією: і для формування стратегії оцифрування, і для заповнення, наприклад, грантових заявок.

Під час оцифрування колекцій на кожному етапі команда послуговується міжнародними стандартами щодо цифровізації. Є вимоги до самого зображення, метаданих, файлів, які зберігають. Наприклад, у проєкті використовують міжнародний стандарт для опису культурної спадщини та інформації про неї – CIDOC CRM6. Це концептуальна модель, завдяки якій різні музеї та культурні установи мають спільну основу для опису спадщини й обміну інформації про неї. Окрім того, під час оцифрування природничих колекцій, команда консультувалася з фахівцями з музею Смітсоніан у США, пояснює Наталія.

Від паперів до цифровізації. Нині в Україні немає стратегії щодо оцифрування культурної спадщини. На законодавчому рівні немає затверджених стандартів і правил, на які музеї можуть орієнтуватися. Ідеться про те, що міжнародні стандарти, які застосовують у роботі з цифровізації, усе одно потребують адаптації під українські реалії. Їх мали б перекладати, оформлювати, наприклад, у робочі рекомендації щодо цифровізації для музеїв.

Одна з основних проблем у цифровізації – відсутність врегульованого електронного обліку музейних предметів. Хоча 2016 р. був затверджений Порядок ведення обліку музейних предметів та предметів музейного значення про облік в електронній формі, але в 2021 р. він втратив чинність. Окрім того, немає системи реєстрації музеїв різних видів та статусів, форм власності. Тож немає змоги порахувати їхню кількість і кількість музейних предметів, що там зберігаються.

Хоча певні кроки в цьому напрямі все ж роблять. Наприклад, у 2022 р. Міністерство культури та інформаційної політики розпочало проєкт зі створення цифрового реєстру музейного фонду України. До проєкту залучили 12 музеїв, що мають протестувати реєстр.

Проблема з відсутністю електронного обліку загострилася в часи війни, наголошує Н. Дзюбенко, коли колекції евакуйовують: «Якщо у вас немає електронного обліку, ви, по суті, втрачаєте доступ до інвентарних книг і фондової документації».

За приблизними оцінками Мінкульту, електронний облік ведуть 10–15 % музеїв. Музеї не мають фінансової та технічної змоги вести електронний облік та оцифрувати колекції. Бракує також спеціалістів. Експерт додає: навіть якщо є фотограф, цього не достатньо для оцифрування колекцій. Технікою для оцифрування має опікуватися фахівець, до того ж подальші етапи цифровізації – зберігання та управління файлами, – теж потребують технічного забезпечення й обслуговування. Зі зберіганням файлів також виникають проблеми. Згідно з правилами, оцифровану колекцію мають зберігати в трьох копіях: дві копії – на твердих носіях (одна із них не в приміщенні музею), і ще одна копія – у хмарному сховищі. А це фінанси, адже надійні «хмари» платні, та є технічний бік – фахівці й відповідне забезпечення.

На думку Н. Дзюбенко, раніше не всі музеї розуміли необхідність оцифрування своїх колекцій. «Взагалі відкритий доступ – це концепт, який

дуже важко проникав у свідомість нашого музейного середовища», – підсумовує вона.

Результати та плани. Тому досвід цифровізації, який команда отримала разом з музеями, помістили у професійну базу знань – Wiki HeMo. Це «інструкція» для музеїв, які оцифровують колекції чи хотіли б почати цей процес. Наприклад, як вибрати оптимальну кількість фото для певного типу колекції, поради для фотографа для оцифрування музейних предметів, опис міжнародних стандартів і методик та інша корисна інформація. Наразі базу знань апробовують музеї-партнери проекту.

За словами Н. Дзюбенко, результати цифровізації не оцінюють за кількістю предметів, які оцифрували. Бо, наприклад, наразі у Харківському літературному музеї оцифрували 168 предметів – книги, конволюти, рукописи – а це аж 9 тис. 480 зображень. У державному історико-культурному заповіднику «Густань» – 2 тис. 443 предметів з археологічної та етнографічних колекцій, а отримали 7 тис. 329 зображень. Національному музею мистецтв ім. Варвари і Богдана Ханенків вдалося оцифрувати 561 предмет з колекції азійського мистецтва та графіки – 3 тис. зображень у підсумку.

У планах – продовжувати цифровізацію з музеями, які взяли участь у пілотному проєкті, та запустити мобільні центри цифровізації не лише у Львові. Наприклад, центри в різних містах, які могли б охопити всі регіони України. «Особливо це важливо для музеїв, які зараз на сході, на півдні. Напевно, буде продовжуватися евакуація колекцій. І мені здається, що це хороша нагода оцифрувати колекції, які готуються до переміщень», – міркує Н. Дзюбенко.

Вона підсумовує: «Я переконана, що всі музейні колекції України мають бути оцифровані і мають знаходитися у відкритому доступі. Це зовсім інший рівень представленості колекцій і забезпечення доступу громадян України до спадщини, яка їм належить» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 10.06).

З 10 травня по 10 червня в малому конференц-залі Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М. П. Семененка НАН України проходила виставка «Коштовне та декоративне каміння України» з нагоди Дня науки.

Організатор – відділ «Мінералогічний музей ім. академіка В. І. Вернадського», а саме: завідувач відділу доктор геолого-мінералогічних наук, професор В. Павлишин, молодший науковий співробітник Л. Соломатіна та аспірант Д. Ярошук.

Українське кольорове каміння відоме з давніх-давен. Варто згадати, що кам'яна індустрія Київської Русі виникла, за свідченням академіка П. А. Тутковського, на території Правобережної України, де функціонували майстерні з обробки пірофіліту, який добувався в районі м. Овруч. На виставці пірофіліт представлений двома експонатами – природним зразком рожевого

кольору та штучно ограненим «кристалом» під кристалографічну форму цього мінералу.

Україна – порівняно невеликий (603,7 тис. км²), але розмаїтий за мінеральним складом (близько 1 тис. мінералів) і корисними копалинами (розвідано більше 80 видів) регіон. У її надрах декількома поколіннями геологічної служби розвідано вісім родовищ і виявлено близько 300 проявів 40 видів ювелірного та ювелірно-виробного каменю. Всі вони, а також родовища та рудопрояви декоративного каменю зосереджені головним чином у надрах чотирьох геологічних структур: Українського щита (УЩ), Карпатської гірської системи, Кримських гір і Дніпровсько-Донецької западини. Кожна з них має власний перелік корисних копалин, відмінну від інших геологічну будову та різні, як свідчать експерти, перспективи видобутку коштовного каменю (в українській мові термін «коштовний камінь» охоплює семантично менш точні терміни «дорогоцінне» та «напівдорогоцінне каміння»; при необхідності можна користуватися терміном «напівкоштовний камінь»).

Загалом у геологічних утвореннях України виявлено таке коштовне каміння: алмаз, рубін, моріон, димчастий кварц, гірський кришталь, аметист, цитрин, хризопраз, опал, топаз, фенакіт, циркон, хризоліт, піроп, альмандин, смарагд, геліодор, аквамарин, турмалін, бурштин, халцедон, сердолик, агат, кровавик, тигрове, котяче та соколине око, родоніт, нефрит, лабрадор, амазоніт, содаліт, рожевий кварц, креміль, яшма, кварцит, джеспіліт, обсидіан, скам'яніле дерево, чорноморит, унгварит, пірофіліт (агальматоліт), ангідрит, гіпс, родохрозит, мармуровий онікс, кольоровий мармур, кольорові скарни, графічний пегматит, маріуполіт, унакіт (епідозит), кварц, графічний пегматит.

Офіційно затвердженими родовищами коштовного каміння є Волинське (топаз, берил, кварц), Клесівське (бурштин), Головинське (іризуючий лабрадор), Федорівське (так само), Калюсикське (мармуровий онікс), Прилуцьке (родоніт, родохрозит), Кур'янівське (агальматоліт) та Нагорнянське (так само). Нижче наводимо стислу характеристику найпопулярнішого або найпоширенішого коштовного каміння України.

Топаз. Кристали топазу зустрічаються у різних геологічних утвореннях Приазов'я, пегматитах Корсунь-Новомиргородського плутону, гранітах, метасоматитах та пегматитах Північно-Західного району УЩ. Камерні пегматити Волині до недавнього часу були єдиним джерелом видобутку ювелірних та колекційних зразків топазу. Тут він утворює добре огранені призматичні кристали або їх зростки розміром від перших міліметрів до десятків сантиметрів. Вага найбільшого видобутого кристала так само 117 кг. Середні та великі кристали топазу завжди мають привабливе рожеве або блакитне забарвлення різних відтінків.

Берил. Встановлений берил в пегматитах Приазов'я та Північно-Західному районі Українського щита (УЩ). Унікальні ювелірні та колекційні кристали цього мінералу, що за забарвленням наближені до геліодору, знаходяться у камерних пегматитах, де з газової фази великої густини за

температури $> 390^{\circ}\text{C}$ утворились шестигранно-призматичні індивіди з різним ступенем розчинення. Розмір їх сягає 1 м і більше. Берил і топаз у цих пегматитах мінерали-антиподи: коли росте один із них, то другий так само розчиняється. Тому вони несуть на собі сліди (фігури) розчинення, які прекрасно проявлені на великих штуфах (три зразки на виставці) призматично-пінакоїдальних фрагментів великих кристалів. Інколи у пегматитах Волині – єдиному у Європі родовищі берилу – трапляються прекрасні синьо-блакитні кристали аквамарину. За забарвленням, морфологією, у тому числі, ступенем розвитку скульптур на гранях, виділено п'ять морфологічних типів берилу. За оцінкою гемологів берил Волині як ювелірний та колекційний камінь не має собі рівних у всій Європі.

Димчастий кварц, моріон. Знахідок цих мінералів багато, але родовище їх поки одне – Волинське. У ньому зосереджені унікальні за масою та якістю кристали-гіганти кварцу, зовнішня зона яких складена моріоном. Вона контактує з зоною раухтопазу. Невеликі та середні кристали не мають чіткої зональності через те, що складені, головним чином, моріоном. Залишається в силі характеристика мінералу, зроблена його першовідкривачем Г. Косовським 150 років тому: «Сильний блиск на занозисто-раковистому зламі, рівномірність і густина його смоляно-чорного забарвлення дають перевагу перед найкращим сибірським. Димчастий витримує порівняння з кращими богемськими, так званими раухтопазами». Кварц Волині – унікальний ювелірний, технічний, колекційний й навчальний камінь. Саме таким він репрезентований на виставці (14 кристалів – огранені кристали, їхні уламки, які демонструють різну дефектність кристалів). У камерних пегматитах кристалізація його відбувалася протягом тривалого часу з газового розчину великої густини (0,3–0,4 г/см³). Основна складова частина його є водний розчин, сольова концентрація якого складає біля 6 % NaCl-еквівалента за масою. Оптимальні параметри кристалізації: температура від 600 до 350–320 $^{\circ}\text{C}$; тиск – від 100 до 20–25 МПа.

Гірський кришталю. Родовища та прояви кристалів прозорого кварцу відомі в межах УЩ, Донбасу, Криму та Карпат. Найбільшим серед них нині є Волинське родовище, у якому гірський кришталю тісно асоціює в зональних кристалах-гігантах з раухтопазом та моріоном. Практичне значення кристалів гірського кришталю в гідротермальних жилах і пегматитах (крім камерних) УЩ не з'ясовано. Остаточо не з'ясовано також значення кришталеносних жил Нагольного кряжу (Донбас), у яких зустрічаються ефектні друзи, поодинокі кристали високої якості й відносно великих розмірів. Особливу увагу привертають так звані мармароські діаманти. Вони наділені особливими оптичними властивостями і утворені за участю органічної речовини в Карпатах, Криму та Донбасі. Первинні флюїдні включення, що прикрашають ці кристалики, заповнені переважно газовими та рідкими метановими розчинами, іноді рідкими вуглеводнями типу нафти, а також водними розчинами. Температура їх кристалізації змінюється від 75–85 до 200–230 $^{\circ}\text{C}$,

а тиск – від 30–32 до 420 МПа. Все це різні генетичні типи гірського кришталю, які скромно представлені на виставці.

Квардіт. Це новий виробний камінь України, який є суттєво кварц-діопсидовою породою, знайденої у Жовторічнлянському родовищі (Північне Криворіжжя). Квардіт – щільний зернистий агрегат, у якому розподіл різнозбарвлених індивідів кварцу та діопсиду зумовлює текстурні особливості та художньо-декоративні якості породи. Найбільше приваблюють сіро-зелені різновиди квардіту з муаровим ефектом або графічним малюнком. Запаси квардіту дуже великі. Широке розмаїття текстурно-структурних різновидів квардіту, їх гемологічна оцінка дає підставу рекомендувати його для виготовлення різних виробів – художніх, ювелірних, декоративних. На виставці представлено два відполіровані зразки цього каменю.

Жильний кварц. Традиційно він розглядається у програмах розвитку каменебарвної галузі і нині є основною сировиною для вирощування штучних ювелірних та технічних кристалів кварцу, які інтенсивно використовуються розвиненими країнами. Україна купує дорогий жильний кварц і ще більш дорогі синтетичні кристали п'єзокварцу. Разом з тим кварцова сировина у її надрах є, але вона не вивчена, не розвідана і не видобувається.

Бурштин. Перший ювелірний камінь України – справив незабутнє враження. Велике число його зразків експоновано на одній полиці.

Декоративне каміння. Воно відоме всьому світові, славиться унікальним за своєю насиченістю забарвленням, високою міцністю та витривалістю. Жоден синтетичний матеріал не може конкурувати з ним за природною красою та витривалістю. Найбільш унікальні родовища декоративного каменю зосереджені в межах УЩ, який займає площу понад 200 тис. км² і є третім за розміром гірничорудним регіоном Європи. На території нашої держави зосереджені практично невичерпані родовища цих корисних копалин.

Нині в Україні найбільш перспективним для розвитку економіки є декоративне каміння, наступним за значенням – напівкоштовне (напівдорогоцінне): бурштин, пірофіліт, кварцит, мармуровий онікс, ангідрит і гіпс, джеспіліт, нефрит, епідозит, яшма, агат і халцедон, родоніт, іризуючий лабрадор, котяче та тигрове око (вироби саме з цього каменю найбільше представлені аматорами та малими підприємствами на внутрішньому ринку) і лише потім – власне коштовне каміння (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 14.06*).

Наукові видання НАН України

Вийшов друком черговий випуск Всеукраїнської газети для науковців та освітян «Світ» [№ 21–22 (1297–1298) за червень 2024 р.]

У номері:

с. 1 – авторська колонка журналіста О. Листопада «Як врятувати планету від російської агресії»;

с. 2 – хроніки українського спротиву «Війна. Вистояти і перемогти» (27 квітня – 7 травня);

с. 3 – інтерв'ю журналістки О. Зварич із заступником директора Інституту молекулярної біології і генетики НАН України академіком НАН України С. Дзядевичем «Характер і біосенсори. Чим українські вчені зуміли вразити європейських партнерів». Розмова про те, які виклики стоять перед флагманським інститутом країни у галузі біотехнологій та перед вітчизняною наукою в цілому, про те, як західні партнери допомагають українським ученим під час війни та чого в них навчаються. І, звісно, про майбутнє;

с. 4–5 – стаття журналістки Н. Кулик «Академія Бойчука: від Благовіщення до Воскресіння» – про життя академії до і після ракетного обстрілу;

с. 6 – інтерв'ю журналіста М. Петрученка з в. о. першого віцепрезидента Національної академії аграрних наук (НААН) України доктором сільськогосподарських наук І. Гриником «Без наукового забезпечення будь-яка стратегія розвитку провальна»;

с. 7 – стаття головної редакторки газети «Світ» Л. Остролуцької «“На межі” – з надією на майбутнє, на життя, на перемогу» – про Книжковий арсенал, який тривав з 30 травня до 2 червня. На виставці були представлені понад 100 видавництв, відбувалися зустрічі, майстер-класи, спеціальні програми, виставки, презентації, обговорення. Плюс мистецькі й книжкові колекції, а також – традиційна вітрина новинок, яка підказувала, що ж найновішого з'явилося у книжковому світі;

с. 8 – доповідь «Зондуємо Землю – вивчаємо геоекологічні проблеми», яку на засіданні Президії Національної академії наук України виголосив директор Центру аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук, член-кореспондент НАН України М. Попов. Наслідки видобутку корисних копалин і поховання відходів, прогнозування пожеж, стан водойм і вплив на довкілля бойових дій – ці та багато інших проблем успішно досліджують за допомогою дистанційного зондування Землі. Інформацію підготував журналіст Д. Шулікін (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 14.06).

Міжнародне співробітництво

Нещодавно в онлайн-форматі відбулася X Міжнародна наукова конференція молодих вчених «Ідеї та новації в системі наук про землю». Ініціатором проведення конференції виступила Рада молодих вчених Відділення наук про Землю НАН України. Конференція вперше відбулася в статусі міжнародної.

Для участі в конференції надійшла 101 заявка. До публікації у Збірнику матеріалів конференції прийнято 48 наукових праць. У

конференції взяли участь молоді вчені з 12 різних країн світу. За два дні роботи заслухано і обговорено 31 усну доповідь.

Молоді науковці академії на конференції представляли такі інституції: Інститут геологічних наук НАН України, Інститут географії НАН України, Інститут геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України, Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. П. М. Семененка НАН України, ДУ «Науковий центр аерокосмічних досліджень Землі» ІГН НАН України, Інститут геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова НАН України (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 12.06*).

Нещодавно в Інституті теоретичної фізики (ІТФ) ім. М. М. Боголюбова НАН України відбувся Третій шведсько-український семінар з теоретичної фізики.

Захід пройшов у змішаному форматі (онлайн і офлайн) у рамках ініціативи Європейського фізичного товариства, присвяченої посиленню наукових зв'язків з українськими фізиками.

Тематика семінару була присвячена фізичним основам сучасних квантових технологій.

Від шведської сторони з доповідями виступили Я.-А. Ларссон (Jan-Åke Larsson) з університету Лінчопінга (Linköping University) та Ф. Коста (Fabio Costa) з Університету Стокгольму (Stockholm University), від України – А. Семенов (ІТФ ім. М. М. Боголюбова НАН України, м. Київ), Х. Гнатенко (Національний університет ім. І. Франка, м. Львів) та С. Шевченко (Фізико-технічний інститут низьких температур ім. Б. І. Веркіна НАН України, м. Харків).

На семінарі були обговорені питання теорії стохастичних квантових процесів, квантових обчислень та їх застосувань до вивчення спінових систем, виявлення квантових властивостей оптичного випромінювання в реалістичних експериментальних умовах та інші.

У своїй лекції Я.-А. Ларссон наголосив, що сьогодні квантові комп'ютери є рушійною силою досліджень як в академічній науці, так і в промисловості. При цьому дуже важливо визначити, які квантові ресурси є необхідними для квантових обчислень. Розвинутий ним підхід базується на використанні не лише традиційних ресурсів, таких як суперпозиція, інтерференція, нелокальність, неперервність простору-часу та інші, а й розширенні класичних систем обробки інформації за рахунок додаткових ступенів вільності, які зазвичай присутні лише в квантово-механічних системах.

Ф. Коста повідомив про немарковські відкриті квантові системи, що за наявності кореляцій з оточенням не можуть описуватися в стандартних рамках часової еволюції, адже квантові вимірювання неминуче збурюють систему. Натомість він запропонував підхід на основі квантових каузальних структур, у рамках якого відкрита система описується як багаточасовий процес, що

визначає всю і лише ту інформацію, яка може бути отримана шляхом пробних вимірювань.

А. Семенов повідомив про оптичну неklasичність і нелокальність Белла, які є одними з головних квантових ресурсів, що використовуються у різноманітних квантових технологіях та фундаментальних дослідженнях, а також про досягнення у розвитку теорії реалістичного фотодетектування, що є актуальною задачею сучасності. Він пояснив про фізичні нерівності, які можуть демонструвати неklasичні та нелокальні квантові властивості світла на основі навіть неідеальних, інформаційно-неповних вимірювань, зумовлених, зокрема, недосконалістю реальних вимірювальних приладів.

Х. Гнатенко доповіла про алгоритм характеристики енергетичних рівнів спінових систем, який базується на вивченні пробного спіну в квантовому приладі. Цей алгоритм було реалізовано на реальних квантових комп'ютерах для визначення енергетичних рівнів таких спінових систем, як спін у магнітному полі, модель Ізінга на квадратній ґратці, спіновий ланцюжок. Він є стійкий до шумів та перспективний для розвитку багатокубітних квантових приладів. Крім того, на основі вивчення в рамках моделі Ізінга квантових станів спінових систем, що можуть описуватися як квантові графи, нею запропоновано квантовий протокол для визначення геометричних властивостей таких графів, який було реалізовано на квантових процесорах.

Доповіді викликали жваві дискусії серед учасників. Науковці висловили намір присвятити цим та пов'язаним з ними проблемам ще одне засідання (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 6.06*).

Наука і влада

Нещодавно укладено Меморандум про співробітництво між Верховним Судом, Інститутом економіко-правових досліджень ім. В. К. Мамутова НАН України та Науково-дослідним інститутом приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України.

Меморандум було підписано Головою Верховного Суду С. Кравченком, членом Президії НАН України, директором ДУ «ІЕПД імені В. К. Мамутова НАН України» членом-кореспондентом НАН України В. Устименком, директором НДІ приватного права ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України О. Крупчаном.

Меморандум спрямовано на співпрацю та обмін досвідом у межах відповідних функцій і повноважень учасників, напрацювання наукових підходів до забезпечення єдності судової практики в умовах інтеграції України до Європейського Союзу.

У своїх виступах при обговоренні першочергових кроків щодо реалізації Меморандуму секретар великої палати Верховного Суду В. Уркевич, суддя Верховного Суду О. Банасько акцентували увагу на важливості наукового

супроводження становлення єдності судової практики, європеїзації судової системи та процесу, найширшого впровадження до діяльності Верховного Суду досягнень науки.

В. Устименко та О. Крупчан підкреслили надзвичайну актуальність співпраці в рамках Програми спільних дій НАН України та НАПрН України щодо інституційної підтримки реформування судової гілки влади, ролі доктринальних підходів до розв'язання фундаментальних проблем укріплення верховенства права, підвищення рівня довіри до нашої країни, у тому числі з боку іноземних партнерів, інвесторів в умовах воєнного стану та для повоєнного розвитку (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 12.06).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Аналіз теоретичних підвалин і ключових чинників актуалізації соціогуманітарних наук у сучасних умовах

У статті узагальнено основні положення наукових теорій щодо ролі соціогуманітарних наук у розвитку суспільства та проаналізовано фактори, що сприяють їх актуалізації в наукових процесах сьогодення. Відзначено зміну характеру впливу глобалізації на соціогуманітарну сферу – зі стримуючого на стимулюючий, що проявляється в участі відповідних наук у розв'язанні найбільш масштабних проблем сучасності, на кшталт подолання пандемії коронавірусу (Covid-19), пошуку відповідей на виклики війни, осмислення європейського цивілізаційного вибору України тощо.

Проаналізовано практичні можливості соціогуманітарних наук у суспільстві, зокрема функціонування їх як основи соціальних практик, платформи для обґрунтування політичних рішень, бази для міждисциплінарних досліджень, ядра для аналізу й осмислення світовим співтовариством сучасного місця науки в системі людських цінностей, її ключової ролі в підвищенні якості життя, створенні сприятливого та здорового середовища для нинішнього й майбутніх поколінь. Виявлено, що здійснюваний соціально-гуманітарними науками аналіз минулого, визначення основоположних цінностей, обґрунтування соціальних, правових, моральних та інших норм, смислових напрямів розвитку суспільних, політичних, наукових процесів є критичними чинниками ефективного реагування на ці виклики.

Ключові слова: зростання ролі соціогуманітарних наук, наукове та суспільне значення соціогуманітарних наук, участь соціогуманітарних наук у розв'язанні глобальних проблем сучасності.

У світі, що швидко змінюється, продукуючи нові виклики та можливості для людства в цілому, окремих соціумів та особистостей зокрема, особливої актуальності набувають процеси, які стосуються пізнання суспільних перетворень, розуміння сутності соціальних зв'язків і взаємодій, визначення й обґрунтування довгострокових цілей сталого розвитку. Провідна роль у дослідженні динамічних змін у суспільстві й прогнозуванні суспільного

розвитку об'єктивно належить соціогуманітарним наукам, здатним визначити ціннісні орієнтири та стратегічні цілі сучасного світу.

Як зазначає директор Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, член-кореспондент НАН України А. Єрмоленко, з розвитком автоматизації виробництва й робототехніки суспільство стає дедалі складнішим і як відкрита система потребує не тільки відповідних соціальних технологій, а й глибоких знань у царині соціогуманітарних наук для прогнозування суспільного розвитку. Учений нагадує про висунуту свого часу німецьким філософом Г. Шельскі концепцію нового класу «смысловиробників», побудовану на тому, що в умовах постіндустріального суспільства зростатиме роль гуманітарних інтелектуалів (складник революції «білих комірців») [1].

Питання ролі соціогуманітарних наук у наукових процесах є предметом дослідження вчених різних напрямів наукового знання та розглядається переважно в контексті порівняння їх пріоритетності відносно раціональних наук. Дискусія із цього приводу зводиться до двох, протилежних за своєю сутністю, теорій, які по чергово віддають першість обом блокам наук. Одна з теорій ґрунтується на твердженні, що раціональні науки домінують за своїм значенням для розвитку суспільства через безпосередній вплив на економіку, високі технології, ефективність праці тощо, водночас гуманітарні науки є чимось абстрактним і непрактичним, через що покликані обслуговувати завдання й мету «точних» наук. Альтернативна позиція полягає в тому, що гуманітарні науки – це науки елітні, адже саме вони визначають потреби людства в певній галузі знань, обґрунтовують завдання та мету раціональних наук [2].

Отже, історіографію ролі соціально-гуманітарних наук у наукових процесах здебільшого представлено працями, що обмежуються дослідженням історичного контексту їх функціонування, тому й не враховують сучасних реалій. Деякі побічні аспекти проблеми, що стосуються значення вказаних наук для розбудови держави, формування політичної культури суспільства, систематизації його потреб і прагнень, висвітлено в дослідженнях О. Бабкіної, В. Бебика, О. Зернецької, С. Кисельова, Л. Півневої, М. Поповича, В. Ребкала, Ф. Рудича, С. Рябова, М. Слюсаревського, Т. Татаренко та інших науковців. Педагогічно-виховні аспекти соціально-гуманітарних наук досліджують В. Андрущенко, Є. Горохова, А. Зоріна, Т. Колганова, В. Кузь, В. Скотній, Н. Шип, Ф. Канак, М. Степко та ін. Дослідники, спираючись на завдання вищої освіти та розкриваючи зміст і проблеми, які виникають у процесі викладання соціально-гуманітарних наук у сучасних умовах розвитку суспільства, доводять визначний вплив цих наук на формування особистості майбутнього фахівця, який повинен відповідати вимогам сучасного суспільства.

З огляду на стан розроблення досліджуваної проблеми мета статті полягає в узагальненні основних моментів усталених наукових теорій та обґрунтуванні зростаючої ролі соціально-гуманітарних наук у сучасних наукових і суспільних процесах.

Соціальні та гуманітарні науки відіграють важливу роль у накопиченні знань про динамічні зміни в суспільстві, а їх інтеграція з іншими галузями знань розширює розуміння інновацій, які є результатом технологічних досягнень, вважає Н. Ключковська [3]. У контексті осмислення наукового й суспільного значення соціогуманітарних наук у сучасному світі дослідниця висловлює такі міркування стосовно них:

- соціальні та гуманітарні науки виробляють знання й стратегічні уявлення про суспільство, минуле, сьогодення та майбутнє;

- мають вирішальне значення для розбудови, розуміння, поліпшення основ демократії;

- збагачують розуміння функціонування сучасної економіки та сприяють критичному осмисленню наслідків індустріалізації, урбанізації, зростання чисельності населення;

- допомагають знайти відповіді на екзистенційні питання, питання загального добробуту, глобальної стабільності й миру;

- забезпечують знання та досвід для розв'язання конфліктів і досягнення миру шляхом переговорів, співпраці й спілкування;

- роблять важливий внесок у розуміння місця людини в сучасному світі;

- накопичують теоретичні та практичні дані про ставлення людей один до одного, до навколишнього середовища;

- пропонують людині й суспільству гуманістичний і цілісний підхід до свого оточення, основні принципи спілкування та досягнення взаєморозуміння.

Як було зазначено в одній із доповідей на конференції «Горизонти суспільних та гуманітарних наук» у Вільнюсі (2013 р.), «Європа все ще стикається з багатьма довгостроковими та складними викликами. Щоб їх осягнути, потрібні глибокі знання та розуміння, як ці виклики впливають на нас і як ми можемо їх вирішити. Ось чому суспільні та гуманітарні науки зараз необхідні більше, ніж будь-коли, і чому ми прагнемо, щоб вони зробили свій внесок у розв'язання сучасних проблем. Вони потрібні нам, щоб зрозуміти себе, наше суспільство й завдання, які стоять перед нами. Вони потрібні, щоб керувати діями політиків і впливових людей, для формування громадської думки. Дослідження та технології забезпечують багато відповідей на виклики, з якими ми стикаємося, але лише технологічних обґрунтувань недостатньо, щоб розв'язати наші основні складні проблеми. Суспільство знань має пізнавати себе, і ключами до цього є суспільні й гуманітарні науки» [4, с. 15].

Водночас варто визнати, що існує ряд теорій, які применшують роль соціальних і гуманітарних наук, сприймають їх як другорядні порівняно з технічними чи природничими, оскільки вони не ведуть до відкриттів прикладного технологічного значення. Як аргумент при цьому застосовується також твердження про те, що за умов переважаючого впливу на суспільство й суспільну свідомість економічної та прагматичної доцільності в освіті та науці гуманітарні науки зіткнулися не стільки з прямим і явним запереченням їхніх переваг, скільки з високим піднесенням інших галузей знань [5].

Вплив на пріоритетність різних галузей знань, зокрема зменшення уваги до гуманітарних наук в академічному та освітньому середовищі, прибічники таких теорій пов'язують з прискоренням глобалізації й поширенням неолібералізму – двох тенденцій, які були поступовими та одночасними за своїм походженням і мали місце наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Під час Всесвітньої гуманітарної конференції «Виклики та відповідальність за планету у перехідному періоді» в серпні 2017 р. у бельгійському Льєжі радник Світового банку М. Гіббонс у промові під назвою «Вища освіта у ХХІ столітті» теоретизував трансформацію освітньої парадигми того періоду як перехід до служіння економіці, зокрема шляхом виробництва знань для навчання людських ресурсів та максимально ефективного їх використання. На його думку, завдяки цьому такі сфери, як інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) і менеджмент стали активніше просуватися у вищій освіті та наукових дослідженнях, ніж соціогуманітарні науки [6].

Зважаючи на специфіку соціогуманітарних галузей знання, яка полягає у їх тіснішому зв'язку з конкретними життєвими середовищами (національними, регіональними тощо), ніж природничі й технічні науки, істотний відбиток на соціогуманітарну сферу також накладає глобалізація. Але якщо раніше вона виступала стримуючим фактором у їх розвитку, то нинішній її етап здатний розпочати новий цикл підйому гуманітарних наук.

Однією з наймасштабніших проблем, розв'язання якої продемонструвало важливу роль соціогуманітарних наук, стала пандемія коронавірусу (Covid-19). Європейський альянс соціальних та гуманітарних наук (EASSH) закликає європейських політиків і фінансові агентства забезпечити мобілізацію всіх галузей досліджень для розв'язання проблем, які спричинила пандемія, використовуючи «портфоліовий підхід» проєктів та дисциплін типу «місія». EASSH наголошує, що вирішальне значення для подолання цієї кризи, крім медичних і біологічних досліджень, мають дослідження соціальних, культурних та людських аспектів життя в часи пандемії. Можна сказати, що перемога над Covid-19 є не тільки біомедичним викликом, а й питанням, що стосується організації суспільства в цілому [7].

Глобальна криза, спричинена пандемією коронавірусу, виявила гостроту питань про нерівність, свободу та стійкість (як індивідуальних, так і колективних), а також важливість того, як це оцінюється на найвищих політичних рівнях. Посилену увагу до їх вирішення засвідчило включення до програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій у сфері освіти й науки «Horizon Europe», яка реалізовуватиметься протягом 2021–2027 рр., дослідження фундаментальних тем нерівності, соціальної згуртованості, свободи та демократії. В основі запропонованого кластера 2 у «Horizon Europe» лежать також такі сфери, як охорона здоров'я, клімат та енергія, штучний інтелект, продовольство й навколишнє середовище, які включатимуть заходи, що керуються соціальними та гуманітарними дослідженнями. Необхідність посилення й підтримки цього дослідження на сьогодні і в майбутньому видається очевидною та нагальною.

«Ми повинні визнати, що ця криза стосується суспільства та політики так само, як і вірусології, імунології та економіки», – вважає професор Д. Кері з Ірландії. Він говорить про важливість розуміння суспільних і політичних умов, що лежать в основі розгортання коронавірусної кризи, усвідомлення сильних та слабких сторін реагування урядів і мобілізації суспільств у протистоянні пандемії, бо лише знайшовши відповіді на ці питання, можна сподіватися уникнути подібних ситуацій у майбутньому [8].

Пандемія Covid-19 висунула на перший план саме суспільний вимір гуманітарних наук, про що свідчать незліченні ініціативи, здійснені в усьому світі, щоб підтримати духовну стійкість людей, запропонувати аудиторіям таку необхідну під час карантину культурну участь, підтвердити цінність солідарності. Гуманітарні науки відіграли життєво важливу роль під час карантину, допомагаючи втручанням музеям, художнім галереям, закладам культури, які також стикалися з перспективою неживання. «Цей вимір актуальності гуманітарних наук не варто відкидати на підставі того, що він занадто м'який, що він зводить гуманітарні науки до постачальника терапевтичного “полегшення” людям у біді, що йому не вистачає критичних переваг», – ідеться у звіті експертів з європейської гуманітарної науки щодо актуальності гуманітарних наук [9].

З іншого боку, європейські експерти стверджують, що гуманітарні науки є актуальними, оскільки вони сприяють освіті та дослідженням, які «забезпечують культурну екосистему найнеобхіднішими поживними речовинами». «Закриття або скорочення гуманітарних департаментів і науково-дослідних центрів є найнадійнішим шляхом до опустелювання культури та її інституцій – криза Covid-19 показала, наскільки важливою є їхня роль для широкої громадськості. Навіть якщо це визнання суспільної цінності мистецтва та культури може не одразу перетворитися на збільшення соціального й символічного капіталу гуманітарних наук як академічних дисциплін, взаємозв'язок між академічною та культурною працею став більш яскраво проявитися як простір, актуальний для гуманітарних наук».

Гуманітарні та соціальні науки здатні допомогти всебічно зрозуміти й надати обґрунтування політичних рішень під час та – ще більше – після пандемії. Це можна проілюструвати на прикладі Німеччини, яка більшою мірою, ніж Велика Британія, Франція чи США, скористалася порадами філософів, істориків науки, теологів і правознавців у питанні поступового виходу з локдауну та збалансованого відновлення суспільства з одночасним забезпеченням охорони здоров'я людей. Коли 15 квітня 2020 р. німецький федеральний уряд оголосив про невелике послаблення коронавірусних обмежень, було оприлюднено звіт експертної групи з 26-ти вчених, більшість із яких є представниками соціогуманітарних наук, щодо впливу карантинних обмежень на суспільство. У ньому фахівці з освіти висловили побоювання, що закриття шкіл створює умови для того, щоб діти з бідних сімей ще більше відставали від своїх заможних однолітків; правознавці цікавилися, чи законні обмеження основних свобод; етики та філософи підкреслили, що припинення

поширення коронавірусу набагато більше залежатиме від готовності громадськості відповідати моральним нормам, ніж від будь-яких дій державного примусу [10].

Європейські політики у сфері громадського здоров'я висувають зростаючі вимоги до цих суспільних і гуманітарних наук. Європейська комісія координує спільну європейську реакцію на спалах коронавірусу, залучаючи наукових експертів – від вірусологів до антропологів та філософів. Підрозділи Генерального директорату з питань досліджень та інновацій (R&I) надають доступ до результатів численних минулих і поточних дослідницьких дій, пов'язаних з іншими спалахами коронавірусу, включаючи фундаментальні внески від проєктів у сфері охорони здоров'я, таких як проєкти у Всесвітній мережі досліджень пандемії.

Платформа Всесвітньої мережі досліджень пандемії веде глобальний каталог наукових проєктів, ініціатив і ресурсів, доступних для пошуку суспільних та людських наслідків пандемії Covid-19. Керована Міжнародною науково-консультаційною радою вона зараховує до своїх партнерських установ основні наукові мережі та інститути по всьому світу [11].

Водночас Європейський альянс соціальних та гуманітарних наук (EASSH) закликає національні міністерства та європейські установи позначити кризу COVID-19 як «дослідницьку місію», що потребує портфельного підходу, де об'єднуються внески багатьох дисциплін, включаючи гуманітарні й соціальні науки, для вирішення різноманітних взаємопов'язаних дослідницьких питань. EASSH також звертається із закликом до національних і європейських фінансистів підтримувати та фінансувати дослідницькі проєкти з різних дисциплін щодо Covid-19, включаючи дослідження життєво важливого значення, що надаються гуманітарними, соціальними науками й мистецтвом. Це матиме вирішальне значення для подолання майбутніх викликів [12].

Соціогуманітарні науки набувають особливої актуальності під час нинішньої російсько-української війни, коли Україна на шляху до перемоги перебуває в пошуку не лише ефективних технологічних та інноваційних рішень, а і відповідей на виклики, які пов'язані з потребами суспільства у визначенні стратегічних цілей держави, обґрунтуванні шляхів їх досягнення, окресленні напрямів повоєнного розвитку суспільства, піднесенні рівня національної свідомості громадян. Серед завдань соціогуманітарних наук у цьому контексті можна визначити такі:

- протистояння маніпулятивному впливу з боку агресора в умовах інформаційної війни, сприяння побудові ефективної системи захисту від таких впливів, організація системи підготовки населення щодо опору ворожій пропаганді;

- підвищення поінформованості громадськості про роль науки та інновацій для підтримки економіки під час воєнного стану;

– розроблення інструментів психологічного захисту населення, нагальної психологічної допомоги для військовослужбовців, тимчасово переміщених осіб і всіх громадян України, які потерпають від війни;

– формування належної політичної культури населення, сприяння поглибленню вивчення української мови, актуалізація й поширення відомостей з історії України; – створення умов та інструментів для налагодження наукової комунікації в Україні та за її межами;

– об'єднання всіх наукових досліджень і розробок, які були створені у военний період, для підготовки єдиного ресурсу та використання його як засобу популяризації науки в складний період [13].

Соціогуманітарні науки набувають важливого значення в процесі осмислення європейського цивілізаційного вибору України, чіткого визначення сутності таких наріжних у цьому контексті понять, як «цивілізація», «глобалізація», «європейський вибір», які вже неодноразово були предметом дослідження українських учених. Соціально-гуманітарне знання, по-новому переосмислене в технологічній парадигмі постінформаційної стадії світової цивілізації, має стати гідною відповіддю на сучасні виклики, основою для вивчення та розуміння людського досвіду. Аргументи на користь гуманітарних наук зазвичай підкреслюють їхнє значення для формування творчого й критичного мислення, ефективного спілкування, уміння працювати в команді, можливості отримати розуміння самого себе та власної ідентичності в рамках певного народу, суспільства й культури [14].

Інший істотний вияв практичних можливостей гуманітарних наук у суспільстві – функціонування їх як основи соціальних практик. Ідеться про перетворення певних сфер людської життєдіяльності на основі міждисциплінарних проєктів, комплексних науково-технологічних програм, трансдисциплінарних стратегій. Зокрема, у США на межі наук виникають такі напрями досліджень, як психолінгвістика, нейролінгвістика, нейроекономіка, поведінкова економіка та ін. З'являються нові наукові напрями на межі природничих і гуманітарних дисциплін, наприклад біоетика, екософія тощо. Науковці приділяють дедалі більше уваги моральним питанням, розв'язанню таких проблем, як етика й наука, етика та техніка, етика й економіка, етика та політика тощо [1].

Міждисциплінарні дослідження гуманітарних наук є актуальними для підтримки державної політики, спрямованої на розв'язання суспільних проблем. Щоб ефективно впливати на цю політику, стверджує Ф. Бром, гуманітарні науки повинні вийти за межі індивідуалізму. Це означало б не лише відмову від перспектив «сторонніх спостерігачів», зосереджених виключно на критиці влади через окремі її політичні дії, а й створення інституцій для ведення систематичного діалогу з політиками та іншими науками, розвитку досвіду, необхідного для його ведення. Науково обґрунтовані стратегічні політичні поради, вироблені з розумінням контексту проблеми, імовірного сприйняття певного рішення зацікавленими сторонами,

з урахуванням недоліків і переваг очікуваного результату, можуть бути вельми корисними в прийнятті політичних рішень [15].

Соціогуманітарне знання виступає смисловим ядром не лише конкретних уявлень у сфері політики, економіки, освіти, а й створює підґрунтя для аналізу та осмислення світовим співтовариством сучасного місця науки в системі людських цінностей, її ключової ролі в підвищенні якості життя, створенні сприятливого й здорового середовища для нинішнього та прийдешніх поколінь. Саме наукові кадри з ґрунтовними гуманітарними знаннями виконують певним чином функції «мозку» суспільства й держави. Порівняно з раціональними науками гуманітарні на практиці набувають невидимої форми й часто виступають у вигляді ідеї, яка спонукає до дії. Помилкове визначення завдань і хибність мети можуть призвести до такої спрямованості технічного розвитку, що може мати негативні наслідки для суспільства та держави в цілому [2].

Разом з тим гуманітарні науки чітко адаптуються до дослідного середовища, яке змінює свої пріоритети в розв'язанні проблем зважаючи на нові виклики. Вони розширюють свої повноваження, коло об'єктів і явищ, що потрапляють у сферу їхніх досліджень, беруть на себе більшу відповідальність щодо зв'язків між дослідженнями, суспільною практикою та публічними дебатами. Показовим прикладом є участь гуманітарних наук у розв'язанні проблем екології, охорони здоров'я, суспільних конфліктів, а також зростаюча частка дослідників гуманітарних наук у різних міждисциплінарних проєктах. Це є чітким свідченням життєвості та актуальності гуманітарних наук у сучасному світі [9].

Варто зазначити, що аргументи, висунуті на користь зростаючої актуальності гуманітарних наук у загальнонаукових процесах сучасності, поширюються також на українське суспільство, яке нині постало перед складними викликами, які потребують дій від усієї дослідницької спільноти. Аналіз минулого, розуміння основоположних цінностей, обґрунтування соціальних (правових, моральних) норм, смислових напрямів розвитку суспільних, політичних, наукових процесів є критичними чинниками ефективного реагування на ці виклики. Це якраз і є завданням соціогуманітарних наук, тому вони є вкрай важливими для розвитку нашої держави та суспільства в цілому.

Отже, як показало проведене дослідження, зростання ролі соціогуманітарного знання в наукових процесах сьогодення є об'єктивним процесом, обумовленим, з одного боку, потребою обґрунтування динамічних змін сучасного суспільства, з іншого – необхідністю визначення ціннісних орієнтирів його розвитку, оптимальних шляхів та засобів досягнення соціальної справедливості, забезпечення громадської злагоди, прогресивного розвитку.

Здійснений аналіз дає підстави для висновків про те, що сьогодні соціогуманітарні науки роблять визначний внесок у розв'язання глобальних проблем людства, серед яких, наприклад, подолання пандемії Covid-19. Вона

стала не лише біомедичним викликом, а й питанням організації суспільства в цілому, виявила нагальну необхідність дослідження соціальних, культурних, ціннісних аспектів життя в часи пандемії. Гуманітарні й соціальні науки за цих умов зосередили дискурс навколо фундаментальних тем нерівності, соціальної згуртованості, впливу карантинних обмежень на суспільство та способів подолання постпандемічних проблем. Пошук відповідей на ці питання дає підстави сподіватися уникнути подібних ситуацій у майбутньому.

Також акцентовано на особливій актуальності соціогуманітарних наук під час російсько-української війни, зокрема в контексті визначення стратегічних цілей держави, обґрунтування шляхів їх досягнення, окреслення напрямів повоєнного розвитку суспільства. Важливого значення соціальні та гуманітарні науки набувають у процесі осмислення європейського цивілізаційного вибору України. Вони виробляють певний комплекс наукових понять, тверджень, теорій, що визначають сутність взаємозв'язків між суспільством і людиною, між окремими державами, народами, прагнуть розкрити історико-філософський концепт євроінтеграційних процесів, пояснити об'єктивні умови й суб'єктивні чинники суспільного розвитку на цьому етапі.

Загалом проблема ролі соціогуманітарних наук у суспільних і наукових процесах сьогодення не вичерпується розглянутими питаннями та має значний потенціал для подальшого дослідження з огляду на постійну модернізацію і вдосконалення людської цивілізації, яка потребуватиме осмислення досвіду, обґрунтування нових цілей, усвідомлення перспектив. Тож наукові пошуки в цьому напрямі видаються змістовними й доцільними.

Список бібліографічних посилань

1. Чи потрібна конфронтація соціогуманітарних і природничих наук. *Голос України : газ. Верховної Ради України*. 2018. 6 лип. URL: <http://www.golos.com.ua/article/304879>
2. Коваленко Я. Ю. Значення гуманітарних і раціональних наук у підготовці наукових кадрів. URL: <https://istznu.org/index.php/journal/article/download/1617/1505>
3. Ключковська Н. Р. Роль гуманітарних і суспільних наук у вищій освіті: зарубіжний досвід. *cyberleninka.ru*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-gumanitarnih-i-suspiilnih-nauk-u-vischii-osviti-zarubizhniy-dosvid/viewer>
4. Horizons for Social Sciences and Humanities: Conference Report (Vilnius, Lithuania, September 23–24, 2013). Vilnius : Mykolas Romeris University Publishing, 2013. 199 p. URL: http://horizons.mruni.eu/wp-content/uploads/2014/02/ssh_mru_conference_report_final.pdf
5. Петрук Н. Стратегії розвитку гуманітарної освіти в добу технократизму та глобалізації. *Філософія освіти*. 2020. № 26 (1). С. 54–67. URL: <https://philosopheducation.com/index.php/philed/article/download/613/557/1041>
6. The place of the humanities in today's knowledge society. URL: <https://>

www.nature.com/articles/s41599-019-0245-6

7. Mission Covid-19: Global problems need a research portfolio approach. URL: https://www.ae-info.org/ae/Acad_Main/Collaborations/EASSH

8. Why we need more than just scientists to document the pandemic. URL: <https://www.rte.ie/brainstorm/2020/0421/1132824-why-we-need-more-than-just-scientists-to-document-the-pandemic>

9. The Relevance Of The Humanities. Experts' Report on European Humanities. URL: <https://neh21.net/experts-report/echic>

10. German humanities scholars enlisted to end coronavirus lockdown. URL: <https://www.timeshighereducation.com/news/german-humanities-scholars-enlisted-end-coronavirus-lockdown>

11. EASSH is a key partner of WPRN, a global, edited and searchable directory consolidating research projects on societal impacts and aftermaths of Covid-19. URL: <http://www.wprn.org>

12. Mission Covid-19: Global problems need a research portfolio approach. URL: https://www.ae-info.org/ae/Acad_Main/Collaborations/EASSH

13. Перший Г. Гуманітарна освіта в умовах війни та євроінтеграції України. *Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України : матеріали XIX регіон. наук.-практ. конф.* (16 черв. 2022 р., м. Дніпро). 2020. С. 137–139. URL: https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/konf/Material_conference_16_06_2022.pdf

14. Why do the humanities matter? Stanford University. URL: https://www.montgomerycollege.edu/_documents/special-programs/global-humanities-institute/why-do-the-humanities-matter.pdf

15. For the humanities to play a stronger role in public policy making, they must move from individual to institutional engagement. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2020/01/13/for-the-humanities-to-play-a-stronger-role-in-public-policy-making-they-must-move-from-individual-to-institutional-engagement>